

Meşihat Arşivi Müftü Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl ve Sonrası Kastamonu Müftüleri (1218-1342/1804-1924)

Mustafa Yavuz | 0000-0001-9731-5874 | mustafayavuz01@hotmail.com

Dr. | İstanbul Müftü Yardımcısı | İstanbul, Türkiye

ROR ID: 007x4cq57

Öz

Hız. Peygamber döneminde ilahi hükümler hususunda bir soru veya sorun ortaya çıktığında ya bir ayet nazil oluyor ya da hüküm Hz. Peygamber'e bildiriliyor, o da kendi üslubu ile hükmü doğrudan açıklıyordu. Vahiy gelmeyen konularda ise Allah'ın iradesiyle bilgi ve tecrübesine dayanarak hüküm beyan ediyor, hata etmesi halinde ise Allah tarafından düzeltiliyordu. Hz. Peygamberin vefatından sonra sahâbe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn dönemlerinde fihhi meselelerde sorulan sorulara nasların çizdiği ilke, çerçeve ve amaçlar gözetilerek cevap verilme yoluna gidilmiştir. İlk dönemlerden itibaren fihhi meselelerde sorulan sorulara konunun uzmanı kişilerce verilen cevaba "fetva", fetvayı veren kişiye de "müftü" denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde de daha kuruluşundan itibaren fihhi konularda bu usul üzere devam edilmiş, hatta Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali (v. 699/1 299) ilk müftü/şeyhülislam kabul edilmiştir. Bununla birlikte kurumsal manada müftülüğün ortaya çıkışı ile ilgili 1425 yılında Molla Fenâr'nin Bursa müftüsü olarak atanması genel kabul görmüştür. Osmanlı'da ilk zamanlar şeyhülislam ve müftü terimleri birbirinin yerine kullanılırken, sonraları ise şeyhülislam unvanı ile sadece İstanbul müftüsü kastedilmiş, taşrada görev yapanlar için ise sadece müftü/kenar müftüsü unvanı ile yetinilmiştir. XIII. yüzyılın başlarından itibaren Türk yurdu olan Kastamonu'da Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde resmi olarak bir müftü atamasının olmadığı düşünülmektedir. Fetva ihtiyacı, bölgede bulunan müderris, cami görevlileri ve din bilginleri tarafından karşılanma yoluna gidilmiştir. Osmanlı döneminde Kastamonu ve ilçelerine atanan müftülerle ilgili farklı kaynaklarda XVI. yüzyıldan itibaren bazen isim verilerek, bazen de sadece isim verilmeden "müftü" şeklinde zikredilerek bilgi verilmektedir. Bu manada tespit edebildiğimiz en erken tarih XVI. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Aslen Kastamonulu olan ve Ağras (Isparta) ile Larende (Karaman) Musa Bey Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış olan Cafer Efendi, Kastamonu müftüsü olarak tespit edebildiğimiz ilk kişidir. XIX. yüzyıldan itibaren tutulmaya başlanan ve Meşihat Arşivi'nde bulunan iki adet müftü defterinde Kastamonu dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasının taşrasında yer alan tüm vilayet ve kazalarına atanan müftüler yer almaktadır. Defterlerde verilen bilgiye göre Kastamonu vilayet merkezi ile Araç, Cide, Daday, İnebolu, Küre, Taşköprü ve Tosya kazalarına 50 müftü atanmıştır. Defterlerde müftülerin atanma tarih ve şekilleri, ipkaları, hastalık, yaşlılık, sû-i hal, şeri hükümlere aykırılık, vefat ve istifa gibi görevden ayrılma sebepleri hususlarında

bilgiler bulunmaktadır. Bu makalede iki defterde isimleri zikredilen ve Kastamonu ile kazalarında görev yapan müftüler hakkında şer'iyeye sicilleri, tercüme-i hal varakaları, arşiv belgeleri ve kaynaklardan elde edilen bilgilerden hareketle bilgi verilmiştir. Ayrıca topluma yaptıkları manevi katkılar, olumlu-olumsuz yönleri, görev süreleri ve görevden ayrılış nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Müftülerin sadece din hizmeti sunmadıkları, Kurtuluş Savaşı'nda Kuvâ-yı Milliye'ye yaptıkları katkı ile topluma önder oldukları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Kastamonu, Meşihat, Müftü Defterleri, Fetva, Hacr.

Atıf Bilgisi

Yavuz, Mustafa. "Meşihat Arşivi Müftü Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl ve Sonrası Kastamonu Müftüleri (1218-1342/1804-1924)". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 194-236. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.09>

Geliş Tarihi	16.03.2024
Kabul Tarihi	17.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

According to Mufti Books, Mufti of Kastamonu in the XVIIIth Century and After (1218-1342/1804-1924)

Mustafa Yavuz | 0000-0001-9731-5874 | mustafayavuz01@hotmail.com

PhD | Deputy Mufti of Istanbul | İstanbul, Türkiye

ROR ID: 007x4cq57

Abstract

During the time of Prophet Muhammad, when a question or problem arose regarding divine decrees, either a verse was revealed or the ruling was communicated to the Prophet Muhammad, who would directly open the ruling in his own style. In matters where no revelation came, he would make a ruling based on his knowledge and experience with the will of Allah, and if he made a mistake, he would be corrected by Allah. In the periods following the Prophet's death, companions (şahāba), successors (tābī'īn), and Successors (atbā' al-tābī'īn) followed a method of answering questions on fiqh issues by considering the principles, frameworks, and purposes outlined in the texts. From the early periods on, the answer given by experts on fiqh issues to questions asked was called "fatwa", and the person who gave the fatwa was called "mufti". This method was continued in the Ottoman Empire from its foundation, and even Osman Gazi's father-in-law, Sheikh Edebalı (d. 699/1299), is considered the first mufti / Shaykh al-Islām. However, the emergence of the office of the mufti in an institutional sense is generally accepted to have occurred with the appointment of Molla Fenari as the mufti of Bursa in 1425. In the Ottoman Empire, the terms Shaykh al-Islām and mufti were used interchangeably in the early times, but later the title Shaykh al-Islām was used to refer only to the mufti of Istanbul, while the title mufti was used for those who served in the provinces. It is thought that there was no official appointment of a mufti in Kastamonu, which was a Turkish homeland, during the Çobanoğulları and Candaroğulları periods from the beginning of the 13th century. The need for fatwas was met by the müderris (teacher), mosque officials, and religious scholars in the region. In the Ottoman period, information about the muftis appointed to Kastamonu and its districts is given in different sources from the 16th century onwards, sometimes with their names given and sometimes just with the title " mufti ". In this sense, the earliest date we can identify is the second half of the 16th century. Cafer Efendi, who was originally from Kastamonu and served as a müderris at the Musa Bey Madrasa in Agras (Isparta) and Larende (Karaman), is the first mufti of Kastamonu that we can identify. Two mufti registers, which were started to be kept in the 19th century and are located in the Meşihat (Mashikhat) Archive, include the muftis appointed to all the provinces and districts outside the Ottoman geography, including Kastamonu. According to the information given in the registers, 50 muftis were appointed to the Kastamonu provincial center and the districts of Araç, Cide, Daday, İnebolu, Küre, Taşköprü and Tosya. The registers provide information about the

appointment dates and methods of the muftis, reasons for leaving office such as illness, old age, misconduct, violation of sharia law, death and resignation. This article provides information about the muftis who served in Kastamonu and its districts and whose names are mentioned in the two registers, based on information obtained from sharia records, translation sheets, archive documents and sources. It also attempts to identify their spiritual contributions to society, their positive and negative aspects, their terms of office and the reasons for their departure. It is shown that the muftis did not only provide religious services but also led the society with their contributions to the Nationalist forces (Kuva-yi Milliye) in the War of Independence.

Keywords

Islamic History, Kastamonu, Mashihat, Mufti Books, Fatwa, Interdiction.

Citation

Yavuz, Mustafa. "According to Mufti Books, Mufti of Kastamonu in the XVIIIth Century and After (1218-1342/1804-1924)". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/1 (June 2024), 194-236. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.1.09>

Date of Submission	16.03.2024
Date of Acceptance	17.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

“Fetva” terimi genç, yiğit ve kuvvetli manasına gelen “fetâ” kelimesinden türetilmiş olup “fakih bir kişinin sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm, Şer’i meselelere dair soruların cevabı” demektir. Fetva veren ve hükmünü açıklayan kişiye ise “Müftü” denir.¹ Hz. Peygamber tebliğ sorumluluğunun yanında fetva, kaza ve imamet vazifesini birlikte yürütmüştür.² Bunun farkında olan Sahabe, karşılaştıkları dinî, siyasî, fikhî, ailevî, ticarî, ictimai, ahlakî vs. her türlü meseleyi Hz. Peygamber’e sorar, O’nun cevabı doğrultusunda hareket ederdi.³ Hz. Peygamber, sahabenin sorunlar karşısında çözüm üretmelerine izin verir, bazı konularda fetva vermelerini teşvik ederdi.⁴ Hz. Peygamberin vefatından sonra Hulefây-ı râşidin döneminde sorulara Ku’ran ve Sünnet çerçevesinde cevap verilmiş, buralarda bulunmayan hususlarda O’nun öğrettiği nasların çerçeve, ilke ve amaçları gözetilerek cevap aranmıştır.⁵ Osmanlı Devleti’nde bu ihtiyaç müftüler ve şeyhülislam tarafından karşılanmıştır. Kurumsal olarak müftülük/ şeyhüislamlik olmasa da Osman Gazi’nin kayınpederi Şeyh Edebali (v. 699/1299) ilk müftü/şeyhülislam kabul edilir.⁶ Ancak klasik manada müftülüğün (Şeyhüislamlığın) ortaya çıkışı ile ilgili farklı zaman dilimleri dile getirilmektedir. 1425 yılında Molla Fenârî’nin Bursa müftülüğüne atanması ile başladığı genel olarak kabul görür.⁷ İlk dönemlerde şeyhülislam ve müftü terimleri birbirinin yerine kullanılırken⁸ sonraları şeyhülislam unvanı sadece İstanbul müftüsü için kullanılmış, taşrada görev yapanlar için ise müftü/kenar müftüsü unvanı ile yetinilmiştir.⁹

¹ Ömer Nasûhî Bilmen, *Fıkah İlmî & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, haz. Abdullah Kahraman (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 73, 150; Fahrettin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/486.

² Sadık Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye: Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), 16.

³ Tâhâ Câbir el-Alvânî, *Fıkah Usûlü*, trc. Mehmet Erdoğan (İstanbul: Koba Yayınları, 1992), 8.

⁴ Müslim, Akdiye, 15.

⁵ Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 17.

⁶ Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 19.

⁷ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/92; Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 20.

⁸ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm mı, İstanbul Müftüsü mü?” *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi* 24 (2015), 6.

⁹ Cihan Kılıç, *Osmanlı Döneminde Müftülük* (Ankara: Nobel Bilimsel, 2022), 31; İpşirli, “Şeyhülislam”, 92. Ayrıca Osmanlı’da şeyhüislamlik, müftülük, atama vs. için bk. Sadık Eraslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye*, 17; Cihan Kılıç, *Osmanlı Döneminde Müftülük* (Ankara: Nobel Bilimsel, 2022); İpşirli, “Şeyhülislam”, 39/91-96; Atar, 12/ 486-496; Ömer Faruk Köse, *Osmanlı Devleti’nde Taşra Müftüleri (1550-1700)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023)

XIII. yüzyılın başından itibaren tamamen Türk yurdu haline gelen ve Müslümanlar tarafından idare edilen Kastamonu'da dinî ve ilmî müesseselerin başlangıçtan itibaren oluşturulduğu görülmektedir.¹⁰ Bununla birlikte Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde kurumsal manada müftülük ve resmi müftü atamalarının olmadığı düşünülmektedir. İhtiyaç, bölgede bulunan müderris, cami görevlileri ve din bilginleri tarafından karşılanma yoluna gidilmiştir. Candaroğulları beylerinden İsmail Bey'in (1419-1479) Türkçe olarak kaleme aldığı *Hulviyyât-ı Sultânî* adlı ilmihal tadındaki fıkha dair eseri, halkın dini konularda cevap aradığı hususların bir şekilde karşılandığını ortaya koymaktadır.¹¹

Osmanlı Devleti'nde taşra müftülerinin atama işlemleri Meşihat makamınca gerçekleştirilmiştir. Müftüler arasında üst-ast şeklinde sistematik bir hiyerarşinin olmaması atamalarda bir sıralama ve sınıflandırma yapılmasına mani olmuştur. Burada dikkat edilen husus atanacak kişinin ehil olması, bölge halkının talebi ve mahalli idari kadronun uygun görüp teklif etmesidir.¹²

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra taşra/kenar olarak kabul edilen yerlerden olan Kastamonu ve kazalarına atanan müftülerle ilgili kaynaklarda bazı isimlere rastlanılmaktadır. Konuyla ilgili en erken veri XVI. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Karşımıza çıkan ilk isim ise aslen Kastamonulu olan ve Ağras (Isparta) ile Larend (Karaman) Musa Bey Medreseleri'nde vazife yapan, sonrasında Kastamonu'da Atabey Gazi Medresesi müderrisliği ile Kastamonu müftülüğünü birlikte yürüten ve 988/1581 yılında vefat eden Cafer Efendi'dir.¹³ XVII. yüz yılın ilk yarısında Mühimme defterlerindeki buyruklarda Kastamonu müftüsü ifadesi geçmekte ancak müftülerin ismi belirtilmemektedir.¹⁴ Sonraki yıllarda Kastamonu müftüsü olarak tespit edebildiğimiz ilk isim Hasan Efendi'dir. Hasan Efendi, Dârulhadis şeyhi olarak görev yapmasının yanında Kastamonu Müftülüğü de yapmış ve 1118/1707 yılında vefat etmiştir.¹⁵ Kastamonu

¹⁰ Bazı araştırmacılara göre Çobanoğulları zamanında geçmişi miladi 1250 yılına kadar giden Atabey Gazi Medresesi, aynı beylik zamanında kurulan Yılanlı Dâruşşifa'sı ve Beyçelebi (Muzafferüddin) ile Taşköprü'de yapımı Çobanoğulları döneminde başlayıp Candaroğulları döneminde tamamlanan Muzafferüddin Yavlak Arslan medreseleri bu kurumlardan sadece birkaçıdır. Bk. Mustafa Yavuz, *Kastamonu Medreseleri ve Üleması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 15.

¹¹ Mustafa Yavuz, "Candaroğlu İsmail Bey (1419-1479) ve Medresesi", *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/1 (2023), 5.

¹² Kılıç, *Osmanlı Döneminde Müftülük*, 80; İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MA), *Müftü Defterler [MD]*, No. 35/1, 239; İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MA), *Sicill-i Ahvâl [SAİD]*, No. 177/9, 1.

¹³ Nev'izade Ataullah Efendi Atâi (1045/1635), *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik*, haz. Dr. Suat Donuk (İstanbul: Elma Basım Yayın ve İletişim, 2017), 1/ 802.

¹⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âsâfî-Dîvân-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Defterleri [A. {DVNSMHH.d}]*, No. 84, 124; BOA, A. {DVNSMHH.d}, No. 90, 359; BOA, A. {DVNSMHH.d}, No. 80, 1127.

¹⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin-Tevcihat [İE.TCT]*, No. 4, Gömlek No. 477; Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emîri-Üçüncü Ahmed [AE.SAMD.III]*, No. 82, Gömlek No. 8275.

Şer'iyye sicillerinden anlaşıldığına göre 1129/1717'li yıllarda ise müftülük vazifesini umdetü'l-ulema İbrahim Efendi yürütmektedir.¹⁶ 1165/1752 yılında Kastamonu müftüsü uygunsuz hareketi gerekçe gösterilerek Şeyhülislam Seyyid Mürteza Efendi tarafından hacr¹⁷ olunup müftülük görevi ehliyet ve liyakat sahibi Kastamonu kadısı Abdullah Efendi'nin uhdesine verilmiştir.¹⁸ Kastamonu kazalarından ise en erken 1100/1689 tarihinde Tosya müftüsüne dair bir kayıt tespit edilmiştir. Bu tarihte Tosya kadısı ve müftüsünden bahsedilmekte ancak isim verilmemektedir.¹⁹ Sonraki dönemlerde Kastamonu ve kazalarına atanan veya görevden el çektirilen müftülerle ilgili şer'iyye sicilleri ve arşiv belgelerinde isimler yer almaktadır.

Bu çalışmadaki amaç, tüm isimlere ulaşmak değil, Meşihat Arşivi'nde yer alan müftü defterlerindeki Kastamonu müftülerini incelemektir. Meşihat Arşivi'nde Osmanlı'da XIX. yüzyılın başından itibaren bir asırdan fazla bir zaman diliminde atanan müftülerle ilgili iki defter bulunmaktadır. Birincisi 1218-1275/1804-1858 yılları, ikincisi ise 1279-1342/1862-1924 yıllarını içermektedir. Bu yıllar arasında Osmanlı'nın hâkim olduğu ve bugün başka ülkelerin idaresi altında bulunanlar da dâhil tüm vilayet ve kazalara atanan müftülerin isimleri yer almaktadır. 35 numaralı birinci defter 734 sahife, 36 numaralı ikinci defter ise 892 sahifeden müteşekkildir. Bu çalışmada Kastamonu'nun²⁰ bu günkü coğrafi sınırları içerisinde bulunan başta şehir merkezi olmak üzere defterde isimleri yer alan Araç, Cide, Daday, İnebolu, Küre, Taşköprü ve Tosya kazalarına atanan müftüler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca görevi sona eren müftüler ve görevden ayrılış nedenleri ele alınmıştır.²¹ Makalede ilk olarak Kastamonu'nun merkez müftülerine yer verilecek, ardından alfabetik sırayla kaza müftüleri değerlendirilecektir.

¹⁶ *Kastamonu Şer'iye Sicil Defteri (1128-1129)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 5658, No. 21, 52a-124.

¹⁷ Engellemek, kısıtlamak, yasaklamak anlamlarına gelen "Hacr" kelimesi fıkıh terimi olarak "kişinin sözlü tasarrufunun hukukî geçerliliğinin engellenmesi" anlamında kullanılır. Bk. H. Yunus Apaydın, "Hacir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/513. Ancak ilgili terim bu çalışmada "görevden alma" anlamında kullanılacaktır.

¹⁸ *Kastamonu Şer'iye Sicil Defteri (1164-1165)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 5681, No. 44, 103a-176.

¹⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emîrî-Süleyman II [AE.SSÜL.II]*, No. 4, Gömlek No. 379.

²⁰ Kastamonu, Osmanlı idaresine girdikten sonra idari olarak Anadolu eyaletine bağlı sancak merkezi olmuş ve bu durum XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Şehir, Tanzimat'tan sonra 1841 yılında Bolu müşirliğine bağlanmış, 1846 yılında ise eyalet merkezi haline gelmiş, 1867'de vilayet olmuştur. 1894'te vilayet, Kastamonu sancağı merkez olmak üzere Bolu, Sinop ve Çankırı sancaklarını içine alırken 1914'te Bolu ayrılmış, bu durum Cumhuriyet döneminde il merkezi olmasına kadar devam etmiştir. Bk. İlhan Şahin, "Kastamonu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/587, 588.

²¹ Kılıç, *Osmanlı Döneminde Müftülük*, 11; Kastamonu Vilayet merkezi ve kazalarına XIX. yüzyılın başından cumhuriyet dönemine kadar atanan müftüler, görev süreleri ve görevden alınma gerekçeleri ile ilgili tablo için bk. Tablo: 9.

1. Kastamonu Müftüleri

Kastamonu merkez müftüsü olarak defterde ilk olarak göreve başlama tarihi bildirilmemekle birlikte Cecelizâde Mustafa Efendi'nin adı geçmektedir. İki defterde dokuz müftünün atamasının yapıldığı anlaşılmaktadır. 1327/1909 yılında atanan Osman Nuri Efendi defterde ismi geçen son kişidir.

Tablo 1: Kastamonu Merkez Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Mustafa Efendi	?	1224/1809
	Mustafa Efendi (2. Defa)	1232/1817	1237/1822
2	İbrahim Efendi	1224/1809	1232/1817
3	Mehmed Said Efendi	1237/1822	1242/1826
4	Mehmed Arif Efendi	1242/1826	1254/1838
	Mehmed Arif Efendi (2. Defa)	1257/1841	1270/1854
5	Zühdi Efendi	1254/1838	1257/1841
6	Mehmed Mahir Efendi	1270/1854	1282/1865
7	Abdullah Hilmi Efendi	1282/1865	1311/1893
8	Mehmed Emin Efendi	1311/1893	1327/1909
9	Osman Nûri Efendi	1327/1909	1921

1.1. Cecelizâde Mustafa Efendi

1209/1795 yılına ait bir vakfiyede şühüdül-hal olarak bulunan Mustafa Efendi için Müftüzâde Mustafa Efendi bin İbrahim Efendi denilmektedir. Mustafa Efendi'nin müellif ve Kastamonu müftüsü olan Cecelizâde İbrahim Efendi'nin oğlu olma ihtimali çok yüksek görünmektedir.²² Mustafa Efendi, 3 Ağustos 1809 tarihinde hacr olunarak görevden el

²² *Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1210-1211)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 5706, No. 69, 67a, 68b-150 ; Cecelizâde ailesi ulema çevresinde tanınan, bilinen bir sülaledir. Daha öncesinde aynı aileden Cecelizâde İbrahim Efendi hakkında 1190/1776 yılında Kastamonu müftüsü olarak görevine devamı için Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi tarafından ipka yazısı yazılmıştır. Bk. *Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1190-1191)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 5697, No. 60, 86b-90. Kastamonu araştırmalarıyla tanınan İhsan Ozanoğlu, Osmanlı Müellifleri adlı eserden alıntılı olarak verdiği bilgiye *Ceceli Manzûmesi, Şerh'u Vasiyetnâme-i İmam-ı Âzam ve Ferâidü'l-Leâli fi şerh-i Esmâ'î'l-Müteâli* adlı eserlerin müellifinin asıl adının İbrahim Nureddin olduğunu ve 1260 yılında vefat ettiğini söylese de bu ifade tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. (İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü* (İstanbul; Şirketi Mürettibiye, 1952), 71; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 1/125. Çünkü İbrahim Efendi, hicri 1200 öncesinde 1199 yılında vefat etmiştir. Bk. Zahir Süslü, "Ceceli Müftü İbrahim Efendi ve Manzûm Esmâ-i Hüsnâ'sı" *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri* 10 (2020), 1/47.

çektirilmiştir.²³ Buradan hareketle Mustafa Efendi'nin kardeşi olma olasılığı bulunan Sabık Müftü İbrahim Efendizâde Mehmed Efendi, 1210/1795 yılında göreve getirildiğine göre²⁴ 1796 yılından sonraki bir zaman diliminde vazifeye atanmış olmalıdır. Kendisinden sonra 1224/1809-1232/1817 yılları arasında Melek Hafız İbrahim Efendi Kastamonu müftülüğü yapmış, İbrahim Efendi'nin vefatıyla da Mustafa Efendi, 1817 yılında tekrar aynı vazifeye atanmıştır. Bu dönemde yaklaşık 15 yıl vazifede kalmış, 12 Temmuz 1822 tarihinde “nüzul-i isabetten nâsi adîmü'l-iktidar” gerekçesiyle görevden el çektirilmiştir.²⁵ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

1.2. Melek Hafız İbrahim Efendi

İbrahim Efendi, Melek Hafız diye bilinmektedir.²⁶ Cecelizâde Mustafa Efendi'nin 3 Ağustos 1809 tarihinde hacr edilerek görevden uzaklaştırılmasıyla Kastamonu Müftülüğü uhdesine verilmiş ve 23 Şubat 1817 tarihine kadar sekiz yıl vazife yapmış ve vefatıyla görevi son bulmuştur.²⁷

1.3. Müftüzâde Seyyid Mehmed Said Efendi

12 Temmuz 1822 tarihinde Kastamonu müftüsü olarak atanmış ve 14 Ağustos 1826 tarihinde sû-i halinden dolayı hacr edilerek görevden uzaklaştırılmıştır.²⁸ Vazifeden el çektirildikten sonra Şeyhülislam Kadızâde Mehmed Tahir Efendi'nin “Vazifesinden hâriç maslahata müdahale ve bu veçhile hılâf-ı rızây-ı âli harekete ictisârı sebebiyle liecli't-te'dib Sivas kazâsına nefy ü iclâ” teklifi Çavuş mübaşeretıyla hemen uygulanmıştır.²⁹ Sonrasında sürgünün uzaması nedeniyle şahsının Sivas'ta, ailesinin de memlekette sıkıntıya düşmesi nedeniyle mübarek günler vesilesiyle affını isteyen Said Efendi, memleket işlerine karışmamak şartıyla 28 Şubat 1827'de affa mazhar olmuştur.³⁰ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

1.4. Melek Efendizâde Mehmed Arif Efendi

Sabık Kastamonu Müftüsü Melek Hafız İbrahim Efendi'nin oğludur. Kendisinden önceki müftü Said Efendi'nin görevden el çektirilmesiyle 14 Ağustos 1826 tarihinde müftülük görevi kendisine tevdi edilmiştir. Sonrasında kendisi de aynı akibete uğramış,

²³ MA, MD, No. 35/1, 239.

²⁴ *Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1210-1211)*, 101a-213.

²⁵ MA, MD, No. 35/1, 239; Meşihat Arşivi 35/1 numaralı defterde yer alan Kastamonu müftüleri için bk. EK: 1.

²⁶ Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, 77; *Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1227-1228)*, Meşihat [MŞH,ŞSC.d], Defter No. 5720, No. 83, 44b-71.

²⁷ MA, MD, No. 35/1, 239.

²⁸ MA, MD, No. 35/1, 239.

²⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Meârif* [C. MF], No. 120, Gömlek No. 5982/1.

³⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümâyün Sicilleri- Kalebend Defterleri* [A_{DVNSKLB_d}], Defter No. 38, No. 55b.

sancak valisi İzzet Paşa'nın inhasıyla sû-i hali ihbar olunarak 26 Ağustos 1838 tarihinde görevden el çektirilmiştir.³¹ Arif Efendi, görevden alındıktan sonra Bolu'ya sürgün edilmiştir. Buradaki yaklaşık 4,5 ay sürgünün ardından Şeyhülislam Mekkîzâde Mustafa Asım Efendi'nin teklifiyle “*Beldesinde iyâl ü evlatlarının sefâletine merhameten ve kendünün alîl ve ihtiyarlığına hürmeten*” affedilmiştir.³² Sonrasında bir süre boşa kaldığı anlaşılan Arif Efendi, 30 Ağustos 1841 tarihinde tekrar müftülük vazifesine getirilmiş ve 11 Ocak 1854 tarihine kadar 13,5 yıl vazifesinin başında bulunmuş ve vefatıyla görevi sona ermiştir.³³

1.5. Taşköprülüzâde Zühdü Efendi

Melek Efendizâde Mehmed Arif Efendi'nin sû-i hali nedeniyle görevinden uzaklaştırılmasının ardından 26 Ağustos 1838 tarihinde Kastamonu müftüsü olarak atanan Taşköprülüzâde Zühdü Efendi'nin hayat hikâyesi hakkında bir veri elde edilememiştir. Üç yıl Kastamonu müftüsü olarak görev yapan Zühdü Efendi'nin vazifesi 30 Ağustos 1841 tarihinde vefatıyla sonlanmıştır.³⁴

1.6. Seyyid Mehmed Mahir Efendi

Mehmed Mahir Efendi, Sabık Kastamonu Müftüsü Melek Efendizâde Seyyid Hacı Hafız Mehmed Arif Efendi'nin oğlu olup İstanbul müderrislerindedir.³⁵ Halkın genel talebi ve göreve olan ehliyeti nedeniyle Kastamonu Valisi Hamdi Paşa inhasıyla 11 Ocak 1854 tarihinde babasının ardından Kastamonu müftüsü olarak atanmıştır. Uzun yıllar vazifeye devam ettiği anlaşılan Mahir Efendi, 20 Kasım 1867 tarihinde hacr edilerek görevden el çektirilmiştir.³⁶ Reisül-Küttâb Mustafa Efendi'nin Kastamonu'daki 50 akçelik medresesi

³¹ MA, MD, No. 35/1, 239.

³² Osmanlı Arşivi (BOA) *Cevdet-Adliye [C..ADL]*, No. 23, Gömlek No. 1385.

³³ MA, MD, No. 35/1, 239.

³⁴ MA, MD, No. 35/1, 239.

³⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret- Umum Vilâyât Evrakı [A.]MKT.UM*, No. 17, Gömlek No. 60/1.

³⁶ MA, MD, No. 35/1, 239; Mehmed Mahir Efendi'nin görevden el çektirilmesinde Kastamonu halkının hakkında yaptığı şikâyetleri etkili olmuş olmalıdır. Gerçekten hakkında çok ciddi iddialar ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır:

- a. Fetva işlerini terk ederek harcırah almak için kazalara gittiği, zenginlerle akçeli işlere girdiği,
- b. Muhacirlerden evli ve genç bir kadının alıkonulmasında dahil olduğu,
- c. Akrabalarının menfaati için çalışarak görevi kötüye kullandığı,
- d. Devlete borcu olan yakınlarını kollayarak borcun ödenmesini engellediği,
- e. Temettuat memuru olduğu zaman taraftarlarından az vergi alınmasını sağladığı, kendisine muhalif gördüğü kişilerin ise vergilerine zam yaparak zulmettiği,
- f. Mecliste taraftarı lehine kararlar çıkartmaya çalıştığı, karşı çıkanları ise bastırduğu,
- g. Taraftarlarının davasına yardımcı olacak fetvalar uydurduğu,
- h. Yöneticilere her türlü yalalaklık ve yağçılık yollarını deneyerek onları yanılttığı,
- ı. Münire Medresesi müderrisliği, Nasrullah, İsmail Bey gibi camilerin imamlıkları, Nasrullah ve İsfendiyar camilerinin kürsü şeyhlikleri, İsmail Bey Camii'nin câbilîği gibi boşalan cihetleri

uhdesinde olan Mahir Efendi'nin Âsitâne'de Mehmed Cemaleddin ve Mehmed Zeynelabidin adında iki oğlu bulunmaktadır.³⁷ Kudüs mevleviyeti rütbesine haiz olup Kastamonu meclis-i kebir azalığında da bulunmuştur.³⁸ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

1.7. Abdullah Hilmi Efendi

Hacı Süleyman Efendi'nin oğludur. Mahreç payeli³⁹ olup, 1869-1876 yılları arasında Numaniye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.⁴⁰ Mehmed Mahir Efendi'nin görevden alınmasının ardından 12 Aralık 1865 tarihinde Kastamonu müftülüğüne getirilmiş ve bu vazifesini 1310/1893 yılında vefatına kadar sürdürmüştür. Yaklaşık 28 yıl bu vazifede kalarak en uzun Kastamonu Müftülüğü yapan kişilerden olmuştur.⁴¹ 1868 yılında Mecidî nişanı kendisine verilmiştir.⁴² Müderrisliği esnasında çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Numaniye Medresesi müderrisleri Ali Lütfü Efendi,⁴³ Hafız Ahmed Hilmi Efendi,⁴⁴ kendisinden sonra Kastamonu müftüsü olacak olan Mehmed Emin Efendi,⁴⁵ Kastamonu Fevziye Medresesi müderrisi Şişmanzâde Mehmed Fevzi Efendi⁴⁶ ve Enisiye Medresesi müderrisi Dursun Efendizâde Mehmet Hilmi Efendi⁴⁷ bunlardan sadece birkaçıdır.

1.8. A'mazâde Hafız Mehmed Emin Efendi

Hicri 1255 yılında Kastamonu Beyçebebi mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası A'mâzâde diye tanınan Şeyhülkurrâ Mustafa Efendi'dir. Tahsil hayatı, sıbyan mektebi ve Kur'an'ın hıfzı ile başlamıştır. İki yıl Münire Medresesi'nde eğitim aldıktan sonra

zimmetine geçirdiği ve bu görevlerin layıkıyla yerine getirilemediği,

i. Babasının müftülüğü vesilesiyle edindiği nüfuzu kötüye kullandığı ve kafasına göre fetva verdiği. Bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade-Meclis-i Vâlâ [LMVL]*, No. 456, Gömlek No. 64.

³⁷ MA, MD, No. 36/1, 296.

³⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti-Mektûbî Kalemi [HR.MKT]*, No. 560, Gömlek No. 26/1.

³⁹ Mahreç payesi, ilmiye mesleğinde belirli seviyeye ulaşmış Kudüs, Halep, Tırhala Yenişehir, Galata, İzmir, Selanik, Eyüp, Üsküdar, Sofya, Girit ve Trabzon kadıları ile bazı müderrislerin derecelerini gösteren bir tabirdir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Mahreç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınevi, 2003), 27/387; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 101. Kılıç, Cihan. "Osmanlı Devleti'nde Üst Düzey Kadı Atamaları (19. Yüzyılın İlk Yarısı)". *İslami İlimler Dergisi* 18/1 (March 2023), 87.

⁴⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu (SVK)*, 1289/1872. 150, 152; SVK, 1290/1873. 130; SVK, 1291/1874. 151, 153, 154; SVK, 1292/1875. 165.

⁴¹ MA, MD, No. 36/1, 296; *Kastamonu Şer'iye Sicil Defteri (1309-1311)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 5784, No. 1a,- 2.

⁴² Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret- Mühimme Kalemi Evrakı [A.}MKT.MHM]*. No. 412, Gömlek No. 16.

⁴³ MA, SAİD, No. 180, 18/1, 2, 4, 12.

⁴⁴ MA, SAİD, No. 231/16, 1.

⁴⁵ MA, SAİD, No. 180/20, 1.

⁴⁶ MA, SAİD, No. 231/18, 1.

⁴⁷ MA, SAİD, No. 182/18, 1

Nasrullah Kadı ve Numâniye Medreselerinde eğitim veren Kastamonu Müftüsü Hafız Abdullah Hilmi Efendi'den alet ilimleri ile mantık, kelim, usul, ferâiz, tefsir ve hadis ilimlerini tahsil ederek icazet almaya muvaffak olmuştur. Mezuniyetinin ardından Kastamonu Musallâ Medresesi'nde müderris olarak vazife almıştır. Nasrullah Kadı Camii'nde Kastamonu Müftüsü Hoca Hafız Abdullah Hilmi Efendi'ye vekâleten 25 yıl *şifâ-i şerif*, *Mesâbih-i şerif* ve *Şemâil-i şerif* dersi yapmıştır. Kendisini çok iyi yetiştirmiş olan Hacı Mehmed Emin Efendi, iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 1300/1883 yılında Kastamonu istinaf mahkemesi hukuk kassamlığı muvazzaf azalığı, 1303/1886 yılında da Kastamonu bidâyet ceza mahkemesinin muvazzaf azalığı vazifeleri uhdesine tevdi edilmiş ancak bu görevlere zaman ayırıp ilgilenemediği için istifa etmek durumunda kalmıştır. İbtidâ-i dâhil Bursa ruûsu ve İzmir payesi olan Mehmed Emin Efendi, Hocası Hafız Abdullah Hilmi Efendi'nin vefatı üzerine halkın yoğun talebiyle 23 Temmuz 1893 tarihinde Kastamonu Müftülüğü'ne atanmış ve 27 Haziran 1909 tarihinde vefatına kadar görevde kalmıştır.⁴⁸ Sözü dinlenen ve toplum nazarında saygın bir kişiliğe sahip olan Müftü Mehmed Emin Efendi, 1906 yılında Kastamonu'daki ayaklanmanın bastırılmasında yer alan heyette bulunmuştur.⁴⁹

1.9. Hafız Osman Nûri Efendi

1893-1909 yılları arasında Kastamonu müftüsü olan Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. 1272/1855 yılında Kastamonu Beyçelesi mahallesinde dünyaya gelmiştir. Hafızlığını ve ilk eğitimini Nasrullah Kadı mektebinde tamamladıktan sonra babası Mehmed Emin Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı Abdülbâkî Medresesi'ne girmiş ve 1902 yılında tekmil-i nüsh ederek icazet almıştır. 1888-1890 yılları arasında Kastamonu Bidayet mahkemesi hukuk azalığı yapmıştır. Bu görevi esnasında İsfendiyar Medresesi müderrisliğini niyabeten yürütmüştür. Tedris ile meşgul olmakta iken Nisan 1893'te Kastamonu vilayeti İstinaf Mahkemesi fahri azalığına, Şubat 1895'te de aynı mahkemenin kitabetine tayin olmuş ve bu görevinde 15 sene kalmıştır. Babasının vefatı⁵⁰ üzerine 13 Eylül 1909 tarihinde baş kitabet görevinden ayrılmış ve aynı gün müftülük vazifesine başlamıştır. Babasının Abdülbâkî Medresesi müderrisliği ciheti ile Nasrullah Kadı Camii *Şifâ-i Şerif* dersi vazifesi de imtihanla kendisinin olmuştur.⁵¹ Osman Nuri Efendi, bir dönem Maarif komisyonu fahri azalığı ile evkaf komisyonu fahri başkanlığını yürütmüştür.

⁴⁸ MA, SAİD, No. 180/20, 1, 3, 5, 9, 10; MA, MD, No. 36/1, 296; *Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1032-1304)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 5777, No. 22b, 23a, 24b-46; Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız- Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZ]*, No. 27, Gömlek No. 12; Yavuz, *Kastamonu Medreseleri ve Uleması*, 94, 95.

⁴⁹ Ziyaeddin Demircioğlu, *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu* (Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1968), 16; Yavuz, *Kastamonu Medreseleri ve Uleması*, 94, 95.

⁵⁰ MA, MD, No. 36/1, 296.

⁵¹ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MA), *Taşra Medrese ve Müderris Defteri [TMMD]*, No. 02308/1, 102.

İbtidâ-i hariç Bursa ruûsu, hareket-i dâhil rütbeleri ile sahn⁵² derecesi sahibidir.⁵³ 16 Eylül 1921'de emekliye ayrılmıştır. Saygın ve uyumlu bir kişiliğe sahiptir.⁵⁴

Osman Nuri Efendi, milli mücadele yıllarında ön saflarda yer almıştır. İzmir'in işgali sonrasında müftünün davetiyle Nasrullah Kadı Camii'nde yoğun cemaatin katıldığı bir toplantı yapılmış, işgal tel'in edilmiş ve memleketin kurtuluşu için dualar edilmiştir.⁵⁵ Aynı şekilde İstanbul'un işgaline de tepki gösterilmiş, yapılan protesto mitinginde ön safta yer almıştır.⁵⁶ Şeyhülislam Dürrizâde'nin Kuvay-i milliye aleyhindeki fetvaya karşı Ankara müftüsünün yayınladığı karşı fetvaya 2. sırada imza atmıştır.⁵⁷ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

2. Araç Müftüleri

Meşihat Arşivi 36/1 numaralı defterde Araç müftüsü olarak iki isme yer verilmektedir.

Tablo 2: Araç Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Mehmed Kamil Efendi	1327/1909	1914
2	Hasan Tahsin Efendi	1333/1914	1936

2.1. Mehmed Kamil Efendi

Macarzâde Mehmed Kamil Efendi, 3 Haziran 1848'de Araç kazasına tabi Pelitvîran köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Araç Mal Müdürü muavini Bahaeddin Efendi, annesi Halime Hanım'dır. Köyündeki sıbyan mektebi ile başlayan eğitim hayatı, sonrasında Kastamonu'da Sıdkıye Medresesi'nde devam etmiş ve 12 Haziran 1880'de Hafız Mehmed

⁵² Osmanlı medreselerinde kırklı müderrisler derece ve rütbeleri yükseldiği zaman ibtidâ-i hâriç, oradan hareket ettiği zaman ise hareket-i hâriç derecesi alırdı. Devamında ibtidâ-i dâhil ve hareket-i dâhil derecesine yükselir, sonrasında ise mûsıla-i sahn ve sahn müderrisi olurdu. Bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, 56.

⁵³ MA, SAİD, No. 176/11, 1. Osman Nuri Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bk. EK: 2.

⁵⁴ MA, SAİD, No. 176/11, 4; MA, SAİD, No. 176/11, 10.

⁵⁵ Âdem Köprülüoğlu, *Kastamonu Vilayet Gazetesinde Milli Mücadelenin Yansımalar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007), 39. Mehmed Zühdi'de Nasrullah Camii için: "Kastamonu kasabasının vasatında Ayasofya mesabesinde" demektedir. Bk. Mehmed Zühdi, *Tehassür* (İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1308), 24.

⁵⁶ Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri: İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar* (İstanbul: Gün Basımevi, 1955), 156.

⁵⁷ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 167. 22 Nisan 1921 günü Kastamonu Tekkealtı mevkiinde Yunan zulmünün sona ermesi için yapılan büyük mitingde yaptığı dua esnasında "Şimdiye kadar yabancı erkek yüzü görmeyen kızlarımıza, kadınlarımıza Yunan sürülerinin tecavüze başladığını" söylemesi insanların duygulanmasına ve intikam naraları atmalarına sebep olmuştur. Bk. Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 321; Yavuz, *Kastamonu Medreseleri ve Uleması*, 33.

Sadık Efendi'den icâzetnâme almıştır. Eğitiminin ardından Araç kazasına dönen Kamil Efendi, 1880'de halkın desteği ile yapılan ve 17 odadan oluşan Niyaziye Medresesi'nin yapımında öncülük etmiştir. Sonrasında medresenin fahri hocalık vazifesini uhdesine almıştır.⁵⁸ 1884-1898 yılları arasında dört yıl Araç Bidâyet Mahkemesi azalığı, altı yıl Araç Mekteb-i Rüşdiye muallim-i saniliği, bir ay kadar Araç kadı vekilliği, üç yıl Araç Bidayet mahkemesi azalığı yapmıştır.⁵⁹ Kamil Efendi, 6 Kasım 1909 tarihinde Araç müftüsü olarak atanmış ve beş yıllık sürenin sonunda bu görevi 1 Aralık 1914'te sona ermiştir.⁶⁰ Müftülük görevinden ayrıldıktan sonra tekrar Niyâziye Medresesi'ne dönen Kamil Efendi, dört yıl maaş karşılığı müderris kadrosunda çalışmış, 1939 yılında vefat etmiştir.⁶¹

2.2. Hasan Tahsin Efendi

Hasan Tahsin Efendi, 1288/1872 yılında Araç kazasına bağlı Kayabaşı karyesinde doğmuştur. Babası Ali Ağa, annesi Emine Hanım'dır. Soyadı kanunundan sonra Kayabaşı soyadını almıştır. Köyündeki sıbyan mektebinde başlayan tahsil hayatı sonrasında Dersaâdet'e uzanmış ve Kalenderhâne Medresesi'nde devam etmiştir. Burada Hacı Ahmed Hulusi bin Hacı Mehmed el-Filibevî'den kıraat, Hasan Hilmi b. Abdullah el-Kastamonî'den *Delâilül-hayrât* ve *Kasîde-i Bürde* icâzetleri almıştır. Genel icazetnamesini ise Fatih Dersiamlarından Kastamonulu İbrahim Kemâl Efendi'den almıştır.⁶² Bir süre İstanbul'da kalan Hasan Tahsin Efendi, bu süre zarfında Terakki Mektebi'nde Kur'an, Arapça ve Din dersleri öğretmenliği yapmıştır.⁶³ Sonrasında Araç kazasına dönerek önce Araç kazası İğdir nahiyesi ve Tosya kazası müderrisliklerinde bulunmuş, 1329/1911 yılında ise bizzat kendisinin yaptırdığı Araç Abdalpaşa Medresesi müderrisliğine atanmıştır.⁶⁴ Araç Müftüsü Mehmed Kamil Efendi'nin görevden ayrılmasıyla 24 Kasım 1914 tarihinde Araç müftüsü olarak atanmış ve 13 Eylül 1936'da vefatına kadar 22 sene görev yapmıştır.⁶⁵ Edirne ibtidâ-i

⁵⁸ Eyüp Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), 110.

⁵⁹ Osmanlı Arşivi (BOA) *Maarif Nezareti-Tedrisât-ı İbtidaiye Kalemi [MF.İBT]*, No. 47, Gömlek No. 109; Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, 111, 112.

⁶⁰ MA, MD, No. 36/1, 20.

⁶¹ Toplamda 40 yıla yakın tedris faaliyetlerinde bulunan Kamil Efendi, medreseler kapatıldıktan sonra da gayri resmi bu hizmetini vefatına kadar sürdürmüştür. Bk. Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, 111, 112.

⁶² Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, 76, 77; Fatih dersiamlarından Mahreç payeli İbrahim Kemalî Efendi Araçlı olup 1330-1332 yıllarında huzur derslerine katılmıştır. 16 Aralık 1926 yılında vefat etmiştir. Bk. Ebül-Ula Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 1/158; MA, SAİD, No. 218/6, 3.

⁶³ Ali Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din adamları II* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 2/163.

⁶⁴ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MA), *Taşra Devriye Müderrisin Defteri [TDMD]*, No. 02307/1, 70; Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, 2/164; Tosya kazası müderrisliğinden 200 kuruş maaş almaktadır. Bk. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MA), *Taşra Müderrisleri Defteri [TMD]*, No. 02319/1, 133; MA, TMMD, No. 02308/1, 104.

⁶⁵ MA, MD, No. 36/1, 20; *Milli Mücadelede Din Adamları*, 2/164; Hasan Tahsin Efendi'nin fotoğrafı için bk.

hâriç payeli Hasan Tahsin Efendi, aynı zamanda gümüş liyakat madalyası ile de taltif edilmiştir.⁶⁶ Milli mücadele ruhunun Araç'ta canlanmasında en ön safta yer almış, kazadaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında bulunmuş, Şeyhülislam'ın yayınladığı fetvaya karşı yayınlanan karşı fetvaya imza atmaktan çekinmemiştir.⁶⁷ Yaptığı ateşli konuşmalarla düşmana karşı top yekûn mücadele edilmesi gerektiğini ifade eden, bu hususta halkı coşturan ve teşvik eden nasihatlerde bulunmuştur.⁶⁸

3. Cide Müftüleri

Cide müftüsü olarak göreve başlama tarihi belirtilmemekle birlikte ilk olarak 1217/1803'te vefat eden Mustafa Efendi'nin ismine yer verilmektedir. Defterde beş müftünün adı geçmekte olup en son atama 1315/1897 yılında yapılmıştır.

Tablo 3: Cide Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Mustafa Efendi	?	1218/1804
2	Halil Şevki Efendi	1218/1804	1263/1847
3	Mehmed Râgib Efendi'	1263/1847	1291/1874
4	Abdüsselam Efendi	1291/1874	1315/1897
5	Hüseyin Hâmî Efendi	1315/1897	?

3.1. Mustafa Efendi

Mustafa Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı ve ne zaman Cide müftüsü olarak atandığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Meşihat Arşivi müftü defterinde 5 Şubat 1803 tarihinde vefat ettiği ve yerine Halil Şevki Efendi'nin atandığı belirtilmektedir.⁶⁹

3.2. Halil Şevki Efendi

Halil Şevki Efendi, Şehribani'nin (Şenpazar) Celalli köyünden ve Harameyn ferraşlık hizmeti alakadarlarından olup Hocazâde diye bilinmektedir.⁷⁰ 26 Ocak 1804 tarihinde vefat eden Mustafa Efendi'nin yerine Cide müftüsü olarak atanmıştır. 44 yıl gibi uzun bir süre Cide müftüsü olarak vazife başında kalan Şevki Efendi, Mart 1847'de vefat etmiştir.⁷¹

Şekil 1.

⁶⁶ Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, 2/163; Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, 76.

⁶⁷ Akman, *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*, 76; Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 94, 169.

⁶⁸ Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, 2/164.

⁶⁹ MA, MD, No. 35/1, 131.

⁷⁰ MA, SAİD, No. 180/13, 1.

⁷¹ MA, MD, No. 35/1, 131; Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade-Meclis-i Vâlâ [İ.MVL]*, No. 302, Gömlek No. 12344; MA, MD, No. 36/1, 164.

3.3. Mehmed Râğîb Efendi

Sabık Müftü ve babası⁷² Halil Şevki Efendi'nin 1847 yılında vefatının ardından Cide müftüsü olarak atanmıştır. 9 Mayıs 1874 tarihinde vefat edene kadar 27 yıl gibi uzun bir süre vazife başında kalmıştır.⁷³ İstanbul ruûsluğuna⁷⁴ haizdir.⁷⁵

3.4. Abdüsselam Efendi

Abdüsselam Efendi, 1845 yılında Cide Celalli⁷⁶ köyünde dünyaya gelmiştir. Sabık Cide müftülerinden Halil Şevki Efendi'nin oğludur.⁷⁷ Eğitim hayatına Cide kazasında başlamış ve ardından Kastamonu Rüştîye mektebine girerek mezun olmuştur. Ardından Merdiye Medresesi'ne girmiş ve dönemin meşhur ulema ve meşayihından olan Ahmed Hicâbî Efendi'den icazet almıştır.⁷⁸ Kısa bir süre Namazgâh Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış olan Abdüsselam Efendi, Mehmed Rağîb Efendi'nin vefatıyla 100 kuruş aylık mukabilinde 9 Mayıs 1874 tarihinde Cide müftüsü olarak atanmış ve ve bu görevi 1897 yılında vefatıyla sona ermiştir.⁷⁹ Kendisine 1879 yılında Şeyhülislam Esad Efendi'nin işaretiyle ibtidâ-i hariç Bursa ruûsu rütbesi verilmiştir. Arapça ve Farsça dillerini bilmektedir.⁸⁰

3.5. Hüseyin Hâmi Efendi

Hüseyin Efendi'nin babası Kara Ahmedzâde Musa Efendi'dir. Ayasofya-i Sağır Medresesi'nden mezun olmuştur.⁸¹ 1900'lü yıllarda Cide Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı anlaşılan Hüseyin Efendi, okuttuğu 100'den fazla talebesiyle fedakâr bir şekilde kendisini eğitime adamıştır.⁸² Müderrislik vazifesini yürütürken Müftü

⁷² Halil Şevki Efendinin büyük oğlunun isminin Mehmed Râğîb olduğu ifade edilmektedir. Bk. BOA, *İ.MVL*, 302-12344.

⁷³ MA, *MD*, No. 35/1, 131.

⁷⁴ İlmiye teşkilâtında göreve başlama belgesine ruûs denir. Bu belge medrese eğitimini tamamlayıp yedi yıllık mülâzemetin ardından yapılan sınavda başarılı olanlara verilirdi. İstanbul müderrisliği ruûsu ise Mûsîda-ı Süleymaniye'den aşağı derecede olan müderrisleri ifade ederdi. Bk. Recep Ahîshalı, "Ruûs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınevi, 2008), 35/272; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 283.

⁷⁵ MA, *SAİD*, No. 181/1, 1.

⁷⁶ Bugün Şenpazar ilçesine bağlı bir köy.

⁷⁷ MA, *SAİD*, No. 180/13, 1; BOA, *İ.MVL*, No. 302, Gömlek No. 12344; MA, *MD*, No. 36/1, 164.

⁷⁸ MA, *SAİD*, No. 180/13, 1.

⁷⁹ *SVK*, 1291/1874. 155; MA, *MD*, No. 36/1, 164.

⁸⁰ MA, *SAİD*, No. 180/13, 1, 2, 3.

⁸¹ MA, *TMMD*, No. 02307/0001, 70; MA, *MD*, No. 36/1, 164.

⁸² Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Nezareti- Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti [MLEEM]*, No. 465, Gömlek No. 38; BOA, *MLEEM*, No. 508, Gömlek No. 81; BOA, *MLEEM*, No. 727, Gömlek No 31; BOA, *MLEEM*, No. 728, Gömlek No. 60.

Abdüsselam Efendi'nin vefatının ardından 10 Temmuz 1897 tarihinde Cide müftüsü olarak atanmış ve iki vazifeyi birlikte yürütmüştür.⁸³

Kurtuluş Savaşı'nda Hüseyin Efendi'nin İstanbul hükümeti yanında yer aldığı, Şeyhülislam Dürrizâde'nin Kuvây-ı Milliye aleyhindeki fetvalarını Cide'de insanlara ulaştırdığı iddia edilmektedir. Hatta bu sebeple hakkında idam hükmünün çıkarıldığı, bunu öğrenmesi üzerine İstanbul'a kaçtığı belirtilmektedir. Hüseyin Efendi, İstiklal harbi sonunda yaşından dolayı Mustafa Kemal'den affını istemiş ve affedilmiştir. Cide halkı tarafından sevilen, sayılan ve Şeyh Efendi olarak bilinen Hüseyin Hâmi Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.⁸⁴

4. Daday Müftüleri

Müftü defterlerinde Daday kazasına sadece bir müftünün atandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Daday Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Mehmed Rüşdü Efendi	1327/1909	1924

4.1. Mehmed Rüşdü Efendi

Mehmed Rüşdü Efendi, Daday kazasının Kalem köyünden Avniye Medresesi müderrisi Kavuçzâde Hüseyin Vehbi Efendi'nin oğludur. 13 Temmuz 1862 tarihinde Kalem karyesinde dünyaya gelmiştir.⁸⁵ Köyünde sıbyan mektebinde başlayan tahsil hayatına Daday Rüştüye mektebinde devam etmiş ve dört yıl sonunda birincilikle mezun olarak şehâdetnâme almıştır. Sonrasında babası Hüseyin Vehbi Efendi'nin müderrisi olduğu Avniye Medresesi'ndeki ders halkasına katılarak sarf, nahiv ve mantık okumuştur. Ardından Âsitâne'deki Çorlulu Ali Paşa Medresesi'ne kaydolmuş, Bayezid dersiamlarından Eflanili Osman Feyzi Efendi'nin ders halkasına katılarak 13 senelik eğitimin ardından tekmi-i nüsh ederek icâzetnâme almıştır. İstanbul'daki eğitimini tamamladıktan sonra babasının medresesi olan Avniye Medresesi'nde hocalığa başlamış ve orada 10 yıl tedrisatta bulunmuştur. Kısa bir süreliğine de Bayezid Camii'nde de tedrisatta bulunmuştur. Daha sonra yapılan oylamada çoğunluğun seçimiyle 24 Ekim 1909 tarihinde 400 kuruş maaşla Daday kazasına müftü olarak atanmıştır.⁸⁶

⁸³ MA, MD, No. 36/1, 164; BOA, *ML.EEM*, No. 936, Gömlek No. 20: MA, MD, No. 36/1, 164; MA, *TMMD*, No. 02308/1, 105.

⁸⁴ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 170. Müftü-Müderris Hüseyin Hami Efendi halk arasında "Şeyh Efendi" olarak bilinmektedir. Kuvâ-yi Milliye hakkındaki Dürrizâde'nin fetvasını okuduğu iddiasıyla Cide'den ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın affına kadar Cide'ye dönmemiştir. Bk. Yavuz, *Kastamonu Medreseleri ve Uleması*, 146, 147.

⁸⁵ MA, *SAİD*, No. 177/9, 1.

⁸⁶ MA, *SAİD*, No. 177/9, 1, 2, 3, 4/1-2; MA, MD, No. 36/1, 270; Mehmed Rüşdü Efendi'nin fotoğrafı için bk. Şekil 2.

Kurtuluş savaşı yıllarında Kuvây-ı Milliye'nin yanında saf tutan Rüşdü Efendi, Ankara müftüsünün fetvasına destek olmuş, halkı düşmana karşı koymak için teşvik edici konuşmalar yapmıştır. Mehmed Rüşdü Efendi, 8 Kasım 1924 tarihinde görevi başında vefat etmiştir.⁸⁷

5. İnebolu Müftüleri

Müftü defterlerinde İnebolu kazasına atanan üç müftünün ismine yer verilmektedir.

Tablo 5: İnebolu Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Lütfullah Hilmi Efendi	?	1287/1870
2	Emrullah Hakkı Efendi	1287/1870	1324/1906
3	Ahmed Hamdi Efendi	1324/1906	1928

5.1. Lütfullah Hilmi Efendi

Lütfullah Hilmi Efendi'nin 1286 yılına ait Kastamonu salnamesinde İnebolu Medresesi'nde müderris olarak görev yaptığı ve 22 talebesinin olduğu ifade edilmektedir.⁸⁸ Müftülük vazifesinin ise ne zaman uhdesine verildiği tespit edilememiştir. 18 Mayıs 1870 tarihinde Niyabete memur olarak atandığı için müftülük vazifesinden ayrıldığı dikkate alındığında⁸⁹ iki ihtimal karşımıza çıkmaktadır. Birinci ihtimal müftülük ile müderrislik vazifesini birlikte yürüttüğü, ikincisi de 1286 yılına kadar müderrislik yaptığı, 1286'da müftü atanmasından kısa bir süre sonra da niyabet memuru olduğudur. Vefat tarihi tespit edilememiştir.

5.2. Ömer Emrullah Hakkı Efendi

Ulemadan Kulaksız Ömer Efendizâde Halil Efendi'nin oğludur. Hicri 1243 yılında Küre kasabasında dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babasından ve sıbyan mektebinden yaptıktan sonra Safranbolulu Mehmed Said Efendi'den alet ve dini ilimleri okuyarak icazet almıştır. 1276/1860 yılında Hoşalay kazası niyabet-i şer'iyyesine memur olmuştur. 18 Mayıs 1870 tarihinde hasbi olarak İnebolu müftülüğüne tayin olunmuştur. 1290/1873 yılında ibtidâ-i hariç Bursa müderrisliği, 1296/1879'da İbtidâ-i altmışlı, 1298/1881'de mûsıla-i Süleymaniye, 1302/1885 yılında Süleymaniye raddesine terfi olunmuştur.⁹⁰ Uzun yıllar İnebolu'da müftü olarak vazife yapan Emrullah Hakkı Efendi'nin görevi 17 Ekim 1906 tarihinde vefatıyla sona ermiştir.⁹¹

⁸⁷ Sarıkoyunlu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, 2/160.

⁸⁸ SVK, 1286/1869. 75.

⁸⁹ MA, MD, No. 36/1, 81.

⁹⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye-Defterler [DH.SAİDd]*, Defter No. 76, No. 475; MA, MD, No. 36/1, 81.

⁹¹ MA, MD, No. 36/1, 81.

5.3. Ahmed Hamdi Efendi

İnebolu Hamidiye Medresesi müderrisi Salih Zühdü Efendi'nin oğlu olan ve Çil Ahmed oğlu Hamdi olarak bilinen Ahmed Hamdi Efendi, 1290/1874 yılında Küre Elmaltekte köyünde dünyaya gelmiştir.⁹² İnebolu'daki sıbyan mektebinde başlayan eğitim hayatı rüşdiye mektebi ile devam etmiş, buradan şehâdetnâme aldıktan sonra da 1887'de babasının eğitim halkasına dâhil olmuştur. Yaklaşık beş yıllık bir eğitimin ardından İstanbul'a hareket etmiş ve Ayasofya-i Kebir Camii dersiamlarından Şeyh Abdulkadir Raşid Efendi'nin derslerine katılarak 1899 yılında icazet almıştır. Babasının vefatı üzerine İnebolu Hamidiye Medresesi'nde müderris olarak göreve başlamıştır. Ahmed Hamdi Efendi'ye 1902'de ibtidâ-i hâric, 1908'de İbtidâ-i dâhil unvanları tevcih olunmuş, sonrasında Sahn müderrisliğine terfi etmiştir.⁹³ Emrullah Hakkı Efendi'nin vefatı üzerine 17 Ekim 1906 tarihinde İnebolu müftüsü olarak tayin olmuştur.⁹⁴

İstiklal mücadelesinde bütün benliği ile Kuvây-ı Milliye'ye destek olmuş ve İnebolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında katkı sunmuş olup cemiyetin başkanlığı da seçimle uhdesine verilmiştir.⁹⁵ İstanbul'daki Şeyhülislamın fetvasına karşın Ankara Müftüsü'nün fetvasına destek vermiş, deniz yoluyla gelen cephanelerin Anadolu'ya geçişi için bizzat bedeniyle bil-fiil çalışmış, yaptığı etkili konuşmalarıyla halkın milli duygularını hareke geçirmiştir.⁹⁶ Ahmed Hamdi Efendi, 1 Haziran 1928'de Hicaz'da vefat etmiştir.⁹⁷

6. Küre Müftüleri

Meşihat Arşivi müftü defterlerinde Küre kazasına müftü olarak atanan dört isim yer almıştır. Kazaya ilk olarak 1229/1814 yılında İsmail Efendi'nin atanmış, 1261/1845'te ise son müftü Ahmed Lütfullah Efendi göreve getirilmiş, kazanın 1868 yılında nahiyeye merkezine dönüştürülmesi nedeniyle başka bir atama yapılmamıştır.

Tablo 6: Küre Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	İsmail Efendi	1229/1814	1236/1821
2	Halil Efendi	1236/1821	1238/1823
	Halil Efendi (2. Defa)	1242/1826	1261/1845
3	Mustafa Efendi'	1238/1823	1242/1826
4	Ahmed Lütfullah Efendi	1261/1845	?

⁹² Elmaltekte Köyü bugün Devrekâni ilçesine bağlıdır.

⁹³ *Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİB Arşivi)*, No. 1923-1413.

⁹⁴ MA, MD, No. 36/1, s. 164. Ahmed Hamdi Efendi'nin fotoğrafı için bk. Şekil 3.

⁹⁵ Peker 1918-1923 *İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 93.

⁹⁶ Peker, 1918-1923 *İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 171.

⁹⁷ *DİB Arşivi*, No. 1923-1413.

6.1. İsmail Efendi

İsmail Efendi, Meşihat Arşivi'nde verilen bilgiye göre 10 Eylül 1814 tarihinde Küre müftüsü olarak atanmış ve altı yıldan fazla vazife yaptıktan sonra 4 Şubat 1821 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁸

6.2. Halil Efendi

Halil Efendi, İsmail Efendi'nin vefatı üzerine 4 Şubat 1821 tarihinde Küre müftüsü olarak atanmış ve iki yıl sonra 5 Nisan 1823 tarihinde halkın yoğun şikâyeti sebebiyle sû-i halden dolayı hacr edilerek görevden alınmıştır. Daha sonra yerine Kadızâde Seyyid Mustafa Efendi Küre müftüsü olarak atanmış, O'nun da 19 Ekim 1826 tarihinde görevden el çektilmesiyle ikinci kez Küre müftüsü olmuştur. Halil Efendi, ikinci kez atandığı görevinde 5 Şubat 1845 tarihinde vefatına kadar kalmıştır.⁹⁹

6.3. Kadızâde Seyyid Mustafa Efendi

Mustafa Efendi, 5 Nisan 1823 tarihinde Küre müftüsü olarak atanmıştır. Yaklaşık üç buçuk yıl sonra görevden uzaklaştırılma akıbeti Mustafa Efendi'nin kendi başına gelmiş ve 19 Ekim 1826 tarihinde hacr edilerek görevden alınmıştır.¹⁰⁰ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

6.4. Seyyid Ahmed Lütfullah Efendi

Ahmed Lütfullah Efendi, 5 Şubat 1845 tarihinde Küre müftüsü olarak atanmıştır.¹⁰¹ Meşihat Arşivi'ndeki belgede Halil oğlu olarak tanıtılmaktadır. Bu bilgi sabık Müftü Halil Efendi'nin oğlu olması ihtimalini ortaya koymaktadır. Ancak bunu destekleyecek başka bir veri elde edilememiştir. Ahmed Lütfullah Efendi'nin 12 Mayıs 1859 tarihinde dahi Küre müftüsü olarak görevine devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰² Görevinin ne şekilde sonlandığı ve vefat tarihi tespit edilememiştir.

Küre kazası 1868 yılında nahiye merkezi olarak İnebolu'ya bağlandığından¹⁰³ Ahmed Lütfullah Efendi'nin son Küre müftüsü olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü Meşihat Arşivi'ndeki 36 numaralı müftü defterinde Küre için bir sayfa ayrılmış olsa da 1845 sonrası atama ile ilgili bir isme yer verilmemiştir.¹⁰⁴

⁹⁸ MA, MD, No. 35/1, 288; Meşihat Arşivi 35/1 numaralı defterde yer alan Küre müftüleri için bk. EK: 3.

⁹⁹ MA, MD, No. 35/1, 288.

¹⁰⁰ MA, MD, No. 35/1, 288.

¹⁰¹ MA, MD, No. 35/1, 288.

¹⁰² MA, MD, No. 36/1, 354.

¹⁰³ <http://www.kure.gov.tr/ilcemizin-tarihi> (erişim: 16.11.2023)

¹⁰⁴ MA, MD, No. 36/1, 354.

7. Taşköprü Müftüleri

Müftü defterlerinde ilk olarak 1227/1812 öncesinde atanan Ahmed Rıza Efendi'nin ismi yer almıştır. Kaza, 10 müftü ile Kastamonu kazaları içerisinde en fazla atamanın yapıldığı yerlerden birisi olmuştur.

Tablo 7: Taşköprü Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Tarihi	Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Ahmed Rıza Efendi	?		1230/1815
	Ahmed Rıza Efendi (2. Defa)	1230/1815		1237/1822
	Ahmed Rıza Efendi (3.defa)	1238/1822		1248/1832
2	Hüseyin Efendi	1230/1815		1230/1815
	Hüseyin Efendi (2. Defa)	1237/1822		1238/1822
	Hüseyin Efendi (3. Defa)	1248/1832		1254/1839
3	Ahmed Zeynî Efendi	1254/1839		1255/1839
4	Hüseyin Hilmi Efendi	1255/1839		1257/1841
5	Hasan Vehbi Efendi	1257/1841		1267/1851
6	Mustafa Şükrü Efendi	1267/1851		1271/1854
7	Mustafa Nazif Efendi	1271/1854		1280/1864
8	Mehmed Arif Efendi	1280/1865		1287/1870
	Mehmed Arif Efendi (2. Defa)	1289/1872		1311/1893
9	Hafız Mehmed Efendi	1287/1870		1289/ 1872
10	Çaylızâde Emin Efendi	1311/1893		1921

7.1. Ahmed Rıza Efendi

Ahmed Rıza Efendi'nin Taşköprü kazasına ne zaman atandığı ile ilgili bir bulgu bulunmamaktadır. Ancak 20 Ağustos 1812 tarihinde görevinde ipka edilmesi daha öncesinde atandığını göstermektedir. 1224/1809 yılında Taşköprü Müftüsü Mehmed Kemâlî Efendi olduğuna göre Rıza Efendi bu tarihten sonraki bir zamanda atanmıştır.¹⁰⁵ Sû-i harekâtı gerekçesiyle 25 Mayıs 1815'te hacr edilerek görevden uzaklaştırılmıştır. Yerine atanan Hüseyin Efendi'nin altı ay sonra şer'i hükümlere muhalif fetvaları nedeniyle görevden alınmasının ardından ikinci kez Taşköprü müftüsü olmuştur. Ahmed Rıza Efendi, altı buçuk yıl sonra 9 Mayıs 1822 tarihinde ikinci kez hacr edilerek görevden alınmıştır. Yerine atanan Hüseyin Efendi'ye 24 Aralık 1822 tarihinde sû-i hali nedeniyle tekrar görevden el çektirilmesi üzerine yedi buçuk ay sonra üçüncü kez Taşköprü müftüsü

¹⁰⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri-Mahmud II [AE.SMHD.II]*, No. 18, Gömlek No. 1055.

olarak atanmıştır. Son kez atandığı müftülük görevi 6 Haziran 1832 tarihinde vefatıyla son bulmuştur.¹⁰⁶

7.2. Seyyid Hüseyin Efendi

Hüseyin Efendi, Şeyh damadı olarak bilinmektedir. 25 Mayıs 1815'te tarihinde kaza müftüsü olarak atanmış ve altı ay sonra 26 Kasım 1815'te şer'i hükümlere aykırı fetvalar verdiği için görevden alınmıştır. 9 Mayıs 1822 tarihinde ikinci kez aynı göreve atanmış, bu sefer yedi buçuk ay sonra sû-i hali nedeniyle 24 Aralık 1822 tarihinde ikinci kez hacr edilerek görevi sonlandırılmıştır. Ahmed Rıza Efendi'nin vefatı üzerine 8 Haziran 1832 tarihinde üçüncü kez Taşköprü müftüsü olan Hüseyin Efendi, 30 Ocak 1839 tarihinde "alilü'l-mîzâc"¹⁰⁷ nedeniyle istifa ederek görevden ayrılmıştır.¹⁰⁸ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

7.3. Müftüzâde Ahmed Zeynî Efendi

Ahmed Zeyni Efendi, 30 Ocak 1839 tarihinde Taşköprü müftüsü olarak atanmış ve altı ay sonra 29 Temmuz 1839'da hacr edilerek görevden uzaklaştırılmıştır. Vefat tarihi tespit edilememiştir.¹⁰⁹

7.4. Seyyid Hafız Hüseyin Hilmi Efendi

Seyyid Hafız Hüseyin Hilmi Efendi, 29 Temmuz 1839'da Zeynî Efendi'nin hacr olunmasıyla Taşköprü müftüsü olarak atanmış ve 18 Ağustos 1841 tarihinde vefatına kadar vazifesini sürdürmüştür.¹¹⁰

7.5. Çaylızâde Hasan Vehbi Efendi

Çaylızâde Hasan Vehbi Efendi'nin ailesi tarik-i ilmiyeye mensuptur.¹¹¹ 18 Ağustos 1841 tarihinde Taşköprü müftüsü olarak atanmıştır. 1261 yılına ait temettuat defterlerinde Taşköprü Debbağlar Mahallesi 80 numaralı hanede ikamet ettiği ve muvakkithane tevliyeti ile Muzafferuddin Camii Şerifi evkafında meşihattan meşrut vazife ile Muzafferuddin Camii Şerifi İsmihan Hatun vakfının kürsi tevliyetini yürüttüğü

¹⁰⁶ MA, MD, No. 35/1, 213.

¹⁰⁷ Sağlık sorunları.

¹⁰⁸ MA, MD, No. 35/1, 213.

¹⁰⁹ MA, MD, No. 35/1, 213.

¹¹⁰ MA, MD, No. 35/1, 213.

¹¹¹ 1893 yılında Taşköprü müftüsü olan Mehmed Emin Efendi de Çaylızâde olarak bilinmektedir. Emin Efendi'nin babasının adı Hasan olması aralarında baba-oğul ilişkisi olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde 1289/1872 doğumlu Hasan Vehbi Efendi'nin Mehmed Emin Efendi'nin oğlu olması, torununa dedesinin isminin verildiğini göstermektedir. Bk. MA, SAİD, No. 231/44, 3; MA, SAİD, No. 227/17, 1.

belirtilmektedir.¹¹² Vehbi Efendi, 10 yıldan fazla müftülük vazifesini ifa ettikten sonra 8 Eylül 1851 tarihinde vefat etmiştir.¹¹³

7.6. Hacı Mustafa Şükrü Efendi

Hacı Mustafa Şükrü Efendi, 8 Eylül 1851 tarihinde Taşköprü müftüsü olmuştur. Üç yıl vazifinin ardından 17 Kasım 1854 tarihinde vefat etmiştir.¹¹⁴

7.7. Amâsiyevî Mustafa Nazif Efendi

Mustafa Efendi, 17 Kasım 1854 tarihinde Taşköprü müftüsü olmuş ve bu vazifesini 13 Şubat 1864 tarihinde vefatına kadar sürdürmüştür.¹¹⁵

7.8. Mehmed Arif Efendi

Mehmed Arif Efendi, hicri 1241 yılında Taşköprü Gökçe ağaç Eyüce karyesinde doğmuştur. Babası Hüseyin Efendi'dir. Aile Gülmezoğlu olarak bilinir. Daha tahsilinin başında köyündeki sıbyan mektebinde Kur'an-ı Kerîm, tecvid, ilmi hâl okumuş, Çorum Derbendî Hüseyin Efendi Medresesi'nde de birlikte *Birgivi Şerhi Konevi'yi* okumuştur. Hicri 1254-1257 yılları arasında Boyabat Câmî-i Kebîr Medresesi'nde eğitim almıştır. Sonrasında Çorum Derbendî Hüseyin Efendi Medresesi'ne girmiş ve *Molla Cami, Fenârî, İsegoji, Mültekâ* ve *Halebî* okumuştur. Çorum'dan sonra İstanbul'a gelerek Filibeli Halil Efendi'den tekmi-i nüsh etmiş, Vidinli Mustafa Efendi'den usulden *Mir'at* ve hadisten *Meşârik-ı şerif* ve Boyabadî Bekir Efendi'den *Dürer* okuyarak 1270 senesinde Ayasofya Medresesi'nden icazet almıştır. İcâzet aldıktan sonra Taşköprü'ye dönen Arif Efendi, Hacı Osman Ağa Medresesi'nde müderris olarak göreve başlamış, 1280/1865 yılında müftü Amasyevî Mustafa Nazif Efendi'nin vefatı üzerine kaza halkının seçimiyle Taşköprü müftüsü olmuştur.¹¹⁶ Taşköprü'de müftülük görevinin yanında Muzafferuddin Gazi Medresesi müderrisliği hizmetini de yürütmüştür. Bazı özel işleri nedeniyle İstanbul'a gitmek istediğinden 11 Mayıs 1870 tarihinde müftülük görevinden istifa etmiştir.¹¹⁷ Sonrasında tekrar Taşköprü'ye dönmüş ve kendisinden sonra Taşköprü müftüsü olarak atanan Mehmed Efendi'nin hacr edilmesi üzerine 8 Eylül 1872 tarihinde ikinci kez kaza müftüsü olarak atanmıştır.¹¹⁸ İlçede saygın bir yeri bulunan Arif Efendi, aynı zamanda Meclis-i

¹¹² Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Nezareti-Defterleri [ML.VRD.TMT.d]*, No. 4862, Gömlek No. 18.

¹¹³ MA, MD, No. 35/1, 213.

¹¹⁴ MA, MD, No. 35/1, 213.

¹¹⁵ MA, MD, No. 36/1, 263.

¹¹⁶ MA, MD, No. 36/1, 263; MA, SAİD, No. 180/17, 5.

¹¹⁷ MA, SAİD, No. 180/17, 1; MA, MD, No. 36/1, 263.

¹¹⁸ MA, MD, No. 36/1, 263; MA, SAİD, No. 180/17, 5.

Maarif başkanlığı vazifesini de yürütmüştür.¹¹⁹ Arapça ve Farsça bilen Mehmed Arif Efendi, 15 Kasım 1893 tarihinde vefat etmiştir.¹²⁰

7.9. Hafız Mehmed Tayyib Efendi

Hafız Mehmed Efendi, Taşköprü kazası meclis idaresi azasından Zeynelabidin Efendi'nin oğludur. Hicri 1254 yılında Taşköprü kazasında dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini sıbyan mektebinde yaptıktan sonra İstanbul Fatih Camii'nde tekmil-i nüsh ederek icâzet almaya muvaffak olmuştur. 1285/1258 yılında 30 yaşında 500 kuruş maaşla İstanköy kazası Mekteb-i Rüştîye muallimliğine atanmıştır. Bu görevinden 14 ay sonra istifa ederek ayrılmıştır.¹²¹ Bu istifanın ardından 11 Mayıs 1870 tarihinde Taşköprü müftüsü olarak atanmış, 8 Eylül 1872 tarihinde “muğâyir-i nizâm hâli ve hareketine mebnî” görevden azledilmiştir.¹²² Müftülükten hacr edildikten Gökbüze (Gebze) kazası Rüştîye mektebi hocalığı ve Taşköprü kazası A'şar ambarı memurluğu yapmıştır. 24 Kasım 1888 tarihinde sağ olduğu anlaşılan Mehmed Tayyib Efendi'nin vefat tarihi tespit dilememiştir.¹²³

7.10. Çaylızâde Mehmed Emin Efendi

Çaylızâde Hasan Efendi'nin oğlu olan Mehmed Emin Efendi, hicri 1257 yılında doğmuştur. Aile Çaylızâdeliler olarak bilinmekte olup babası Hasan Vehbi Efendi 1841-1851 yılları arasında 10 yıl Taşköprü Müftülüğü yapmıştır. Mehmed Emin Efendi'nin oğlu Hasan Vehbi ise 1907-1915 yılları arasında Taşköprü kazası mahkeme-i şer'iyyesi kitabetinde bulunmuştur.¹²⁴

15 Aralık 1893 tarihinde 400 kuruş maaşla Taşköprü müftüsü olarak göreve atanmış ve 26 yıllık vazifenin ardından 1339/1921 yılında 80 yaşında görev başında vefat etmiştir.¹²⁵ Müftülük vazifesiyle birlikte eğitimden kopmayan Mehmed Emin Efendi, hicri 1317-1332 yılları arasında Muzafferüddin Gazi Medresesi'nde müderrislik yapmaktan da geri durmamıştır.¹²⁶ Müftülük vazifesinin yanında Taşköprü'deki Redif taburu askerlik dairesinin inşasında komisyon başkanlığı yapmış ve başarılı çalışmalarından dolayı

¹¹⁹ SVK, 1289/1872. 86.

¹²⁰ MA, SAİD, No. 180/17, 3; MA, SAİD, No. 231/44, 3; MA, MD, No. 36/1, 263.

¹²¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye-Defterler [DH.SAİD]*, Defter No. 19, No. 283; BOA, A.}MKT.MHM, No. 433, Gömlek No. 77/1.

¹²² MA, MD, No. 36/1, 263; BOA, HR.MKT, No. 692, Gömlek No. 37.

¹²³ BOA, DH.SAİD, Defter No. 19, No. 283.

¹²⁴ MA, SAİD, No. 231/44, 3; MA, MD, No. 35/1, 213; MA, SAİD, No. 227/17, 1, 4.

¹²⁵ MA, SAİD, No. 231/44, 1, 3; MA, SAİD, No. 227/17, 1; Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları*, 2/154. Mehmed Emin Efendi'nin fotoğrafı için bk. Şekil 4.

¹²⁶ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye (SMNU)*, 1317/1899. 1317; *SMNU*, 1318/1900. 1490; *SMNU* 1319/1901. 756; MA, TMMD, No. 02308/1, 107.

Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi'nin uygun görüşü ile payesi mûsıla-i sahn'a çıkarılmıştır.¹²⁷

Türkiye'nin verdiği bağımsızlık mücadelesinde Kuvây-ı Milliye'nin yanında yer alan Mehmed Efendi yanına aldığı 15-20 müderris ve hoca ile bu uğurda mücadele edeceklerine ant içmiştir.¹²⁸ O, aynı zamanda Ankara Müftüsü Mehmed Börekçi Efendi'nin Şeyhülislamın verdiği fetvaya karşı verdiği "karşı fetvaya" imza atmaktan imtina etmemiştir.¹²⁹

8. Tosya Müftüleri

Müftü defterlerinde Tosya kazasına atanan 16 müftünün ismi yer almıştır. İlk olarak 1226/1812 öncesinde atanan Hacı Ömer Efendi'nin ismi geçmiştir. 1328/1910 yılında atanan ve cumhuriyet döneminde de vazifede kalan ve 1928 yılında müftü olarak vefat eden Mehmed Bahaeddin Efendi, kazanın son müftüsü olmuştur.

Tablo 8: Tosya Müftüleri Tablosu

Sıra No	Adı	Göreve Tarihi	Başlama Tarihi	Görevinin Bitişi Tarihi
1	Hacı Ömer Efendi	-		1226/1812
2	Mehmed Efendi	1226/1812		1229/1814
3	Mustafa Efendi	1229/1814		1230/1815
4	İsmail Efendi	1230/1815		1238/1823
5	Mehmed Necib Efendi	1238/1823		1240/1824
6	Mehmed Hâlis Efendi'	1240/1824		1244/1828
7	İsmail Zühdü Efendi	1244/1828		1246/1830
8	İsmail Hilmi Efendi	1246/1830		1251/1836
9	Mustafa Nef'i Efendi	1251/1836		1256/1840
10	Zeynelabidin Efendi	1256/1840		1259/1844
	Zeynelabidin Efendi (2. Defa)	1262/1846		1263/1847
11	Ahmed Râzî Efendi	1259/1844		1262/1846
	Ahmed Râzî Efendi (2. Defa)	1263/1847		1264/1848
12	Mustafa Efendi	1264/1848		1276/1860
13	Vanizâde Mehmed Efendi	1276/1860		1279/1863
14	Mustafa Hilmi Efendi	1279/1863		1282/1865
15	Şeyh Halil Efendi	1282/1865		1328/1910
16	Mehmed Bahâeddin Efendi	1328/1910		1928

¹²⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âli Evrak Odası [BEO]*, No. 3069, Gömlek No. 230143/2.

¹²⁸ Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, 120.

¹²⁹ Abdurrahman Kaplan, *Kurtuluş Savaşının Manevi Reisi Mehmet Rifat Börekçi* (Ankara: Astana Yayınları, 2019), 210.

8.1. Hacı Ömer Efendi

Hacı Ömer Efendi'nin ailesi, tahsil hayatı ve Tosya müftülüğüne ne zaman başladığı hususunda bir veri elde edilememiştir. Müftülük vazifesinin 8 Ocak 1812 tarihinde vefatıyla sona erdiği anlaşılmaktadır.¹³⁰

8.2. Atâullahzâde Seyyid Mehmed Efendi

Atâullahzâde Seyyid Mehmed Efendi, 1812 yılında Ömer Efendi'nin vefatıyla Tosya müftüsü olmuştur. Ailesi, tahsil hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1229/1814 yılında vefatına kadar Tosya Müftülüğü yapmıştır.¹³¹

8.3. Kayserili Seyyid Mustafa Efendi

Mustafa Efendi 20 Şubat 1814 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmış ve 14 Eylül 1815 tarihinde adem-i ehliyeti gerekçe gösterilerek görevden hacr edilmiştir.¹³² Vefat tarihi ve hakkında başka bir bilgi elde edilememiştir.

8.4. Seyyid İsmail Efendi

Seyyid İsmail Efendi, 14 Eylül 1815 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmıştır. 11 Nisan 1823 tarihinde ise sû-i hali gerekçe gösterilerek görevden alınmış ve Niğde'ye sürülmüştür.¹³³

8.5. Seyyid Mehmed Necib Efendi

Seyyid Mehmed Necib Efendi, 14 Mayıs 1823 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmış ve 13 Aralık 1824 tarihinde hacr edilerek görevden alınmıştır.¹³⁴

8.6. Mehmed Halis Efendi

Mehmed Halis Efendi, 13 Aralık 1824 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmış ve 5 Ağustos 1828 tarihinde hacr edilerek görevden alınmıştır.¹³⁵

8.7. İsmail Zühdü Efendi

İsmail Zühdü Efendi, 5 Ağustos 1828 tarihinde Mehmed Halis Efendi'nin hacr edilmesi üzerine Tosya müftüsü olarak atanmıştır. Ancak çok zaman geçmeden Tosya'da bazı eşkiya hadiselerine karıştığı gerekçesiyle 1 Ekim 1830 tarihinde hacr edilerek görevden

¹³⁰ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³¹ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³² MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³³ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³⁴ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³⁵ MA, MD, No. 35/1, 216.

alınmış ve Ankara'ya sürülmüştür.¹³⁶ İsmail Efendi'nin sonraki hayatı ve vefat tarihi tespit edilememiştir.

8.8. Dikmânizâde İsmail Hilmi Efendi

1 Ekim 1830 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanan İsmail Hilmi Efendi'nin görevi 8 Nisan 1836'da vefatıyla sona ermiştir.¹³⁷

8.9. Mustafa Nef'i Efendi

Mustafa Nef'i Efendi, 8 Nisan 1836'da Tosya müftüsü olmuş ve 10 Eylül 1840 tarihinde hacr edilerek görevden el çektirilmiştir.¹³⁸

8.10. Seyyid Zeynelabidin Efendi

Zeynelabidin Efendi, 10 Eylül 1840 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmıştır. Ardından 10 Ocak 1844 tarihinde hacr edilerek görevden alınmıştır. Yerine atanan Ali Efendizâde Ahmed Râzî Efendi'nin 4 Nisan 1846 yılında hacr edilerek görevden alınması üzerine ikinci kez Tosya müftüsü olarak atanmıştır. Ancak sonunda sabık müftü ile kaderleri aynı olmuş ve bir yıl sonra 23 Nisan 1847 yılında hacr edilmiş ve görevden el çektirilmiştir.¹³⁹

8.11. Ali Efendizâde Ahmed Râzî Efendi

Ahmed Râzî Efendi, 10 Ocak 1844 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmış ve 4 Nisan 1846 tarihinde hacr edilerek görevden alınmıştır. 23 Nisan 1847 aynı göreve tekrar atanmış ve bu görevi 23 Temmuz 1848 tarihinde hastalığından dolayı istifasıyla sona ermiştir.¹⁴⁰ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

Ahmed Râzî Efendi, aynı zamanda Tosya kazası Abdurrezzak Camii'nin müstemilatında bulunan Ali Ağa medresesinde 120 akçe vazife ile müderrislik de yapmıştır. 11 Ocak 1846 tarihli beratta ifade edildiğine göre adı geçen medresenin müderrislik ciheti Hafız Ömer ve Seyyid Mehmed'in peş peşe vefat etmeleri üzerine mahlûl kalmıştır. Bunun üzerine aynı tarihlerde Tosya Müftülüğü yapan Ahmed Râzî ibn Hacı Ali bu göreve talip olmuş ve yapılan imtihanda başarılı olması üzerine Şeyhülislam Mevlana Mekkizâde Mustafa Asım Efendi'nin işaretiyle beratla kendisine verilmiştir. 1863 yılında dahi hayatta olduğu anlaşılan Ahmed Râzî Efendi'nin vefat tarihi tespit edilememiştir.¹⁴¹

¹³⁶ MA, MD, No. 35/1, 216; Osmanlı Arşivi (BOA), [HAT], No. 1233, Gömlek No. 48013.

¹³⁷ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³⁸ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹³⁹ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹⁴⁰ MA, MD, No. 35/1, 216.

¹⁴¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf-Berat [EV.BRT]*. No. 72, Gömlek No. 11.

8.12. Karamânîzâde Mustafa Efendi

Karamânîzâde Mustafa Efendi, Ahmed Râzi Efendi'nin 23 Temmuz 1848 tarihinde istifası üzerine Tosya müftüsü olarak atanmış ve 11 yıldan fazla müftülük yaptıktan sonra 17 Ocak 1860 tarihinde yaşlılığı nedeniyle istifa ederek görevinden ayrılmıştır.¹⁴²

8.13. Vânîzâde Hafız Mehmed Efendi

Vânîzâde Hafız Mehmed Efendi, Karamânîzâde Mustafa Efendi'nin istifası üzerine 17 Ocak 1860 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmış ve bu görevi 15 Şubat 1863 tarihinde vefatıyla sona ermiştir.¹⁴³

8.14. Mustafa Hilmi Efendi

Mustafa Hilmi Efendi, Vânîzâde Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan Tosya Müftülüğü'ne 15 Şubat 1863 tarihinde atanmış ve 30 Aralık 1865 tarihinde istifa ederek görevden ayrılmıştır.¹⁴⁴ Vefat tarihi tespit edilememiştir.

8.15. Şeyh Halil Hilmi Efendi

Şeyhzâde olarak bilinen Halil Hilmi Efendi, 9 Aralık 1828 tarihinde Tosya kazası Şeyh mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hüseyin Efendi'dir. Babası, Halil Efendi'nin doğumuna yazdığı dörtlükle şöyle tarih düşmüştür:

“Sene kırk dörtte gelipdir ol Halil,
Cemazilahirin birinde göndermiş Celil,
ilâhî ilmi Tevfik et,
Dahî ömrünü tavil.”

Âsitane Tophane civarında Kâdirî dergâhında 1044 tarihinde vefat eden Pîr-i Sâni Şeyh İsmail Rûmî'nin yedinci evladındandır. Soy ağacı: Halil Hilmi bin Hüseyin, Şeyh Hüseyin, Şeyh Hacı İbrahim, Şeyh Hacı Mustafa, Şeyh Süleyman Sükûti, Şeyh Hüseyin Sadık, Şeyh Ahmet Çelebî ve Şeyh İsmail Rûmî b Ali şeklindedir. Çocukluğunda Tosya kazasında sıbyan mektebinde Kuran-ı Kerim, Tecvit ve İlmihal derslerini okuduktan sonra 1847 yılı sonlarında İstanbul'a gelerek Sultan Selim civarında bulunan İzzet Efendi Dâru'l-Hadis Medresesi'nde müderrisi Kevâkibzâde Dâmâdî Halid Efendi'den *Molla Camii*, mantıktan *İsagoji* ve *Fenarî* okumuştur. Sonra başka hocalardan *Tasavvurât* okumuştur.¹⁴⁵ 30 Aralık 1865 tarihinde Tosya müftüsü olarak atanmıştır.¹⁴⁶ Uzun yıllar kaza müftülüğü yaptığı

¹⁴² MA, MD, No. 35/1, 216.

¹⁴³ MA, MD, No. 36/1, 266.

¹⁴⁴ MA, MD, No. 36/1, 266.

¹⁴⁵ MA, SAİD, No. 182/20, 1.

¹⁴⁶ MA, SAİD, No. 182/20, 1; MA, MD, No. 36/1, 266; Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye- Memur Sicil Zarfları* [DH.SAİD.MEM], No. 4, Gömlek No. 1/1.

anlaşılan Halil Hilmi Efendi'nin görevi, 14 Temmuz 1910 tarihinde vefatıyla sona ermiştir.¹⁴⁷

8.16. Mehmed Bahaeddin Efendi

Mehmed Bahaeddin Efendi, 12 Aralık 1867 tarihinde Tosya'da doğmuştur. Babası Tosya eşrafından Şerifzâde Sadık Efendi, annesi Fâtıma Hanım'dır. Babasıyla birlikte Hafız Bey olarak bilinirler. Tosya'da sıbyan mektebiyle başlayan tahsil hayatı, Tosya Rüşdiye mektebiyle devam etmiştir. Rüşdiye mektebinden şehâdetnâme aldıktan sonra Abdürrezzak Medresesi'ne girerek 8 Ocak 1893 tarihinde Hasan Rüşdü b. Abdullah ed-Devrekânî'den icazet almıştır. 1893'te fahri Tosya meclis idare azası olmuş ve 1898'e kadar bu görevini sürdürmüştür. 1898 yılında 1500 kuruş ücret-i maktûa karşılığında Tosya kazası a'şâr-ı emanet azalığına atanmıştır. Beraberinde Tosya'da kurulan bazı komisyon başkanlığı ve azalıkları ile maarif ve tesisat-ı askeriye komisyonu başkanlıkları yapmıştır. Şubat 1902'de ikinci kez meclis idare azalığına tayin olunmuş ve iki yıl devam etmiştir. 1904-1910 yılları arasında üç kez Tosya Bidayet mahkemesi azalığına seçilmiş ve toplam üç buçuk yıldan fazla bu görevi yürütmüştür. 14 Temmuz 1910'da 400 kuruş maaşla Tosya müftülüğüne atanmış¹⁴⁸ ve görevine 29 Temmuz 1910'da başlamıştır. Azalıklarda gösterdiği üstün gayret sebebiyle 1898 yılında ibtidâ-i hariç Edirne ruusu rütbesi kendisine verilmiştir.¹⁴⁹ Yaptığı diğer görevlerle birlikte Abdurrahman Paşa Medresesi'nde müderrislik vazifesini de ifa etmiştir. 1899-1914 yılları arasında okuttuğu öğrenci sayısı zamanla 140'a kadar yükselmiştir.¹⁵⁰

Milli mücadelede Anadolu hareketinin yanında yer alarak vaaz ve sohbetleriyle halkın uyandırılmasında etkin rol oynamıştır. Şeyhülislamın fetvasının karşısında Ankara Müftüsü Rifat Börekçi'nin yayınladığı fetvaya imza atarak destek vermiştir.¹⁵¹ Orta boylu, kara gözlü olan Mehmed Bahaeddin Efendi,¹⁵² Tosya müftüsü olarak gittiği hac yolculuğunda 1928 yılında Hicaz'da vefat etmiştir.¹⁵³

Sonuç

Bu araştırmada XIX. yüzyıl ve sonrası Kastamonu müftüleri Meşihat Arşivi müftü defterleri esas alınarak incelenmiştir. Defterlerde XIX. yüzyıldan itibaren Kastamonu merkezi ve ilçelerinden yedi tanesine atanan 50 müftünün isimleri ile bunların görevden ayrılış nedenleri yer almıştır. Bu süre zarfında vilayet merkezinde dokuz müftü görev

¹⁴⁷ MA, MD, No. 36/1, 266.

¹⁴⁸ MA, MD, No. 36/1, 266.

¹⁴⁹ MA, SAİD, 177/10, 1, 2, 3, 4.

¹⁵⁰ MA, TMMD, No. 02308/1, 109.

¹⁵¹ Peker, 1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, 169.

¹⁵² MA, SAİD, No. 177/10, 3. Mehmed Bahaeddin Efendi'nin tercüme-i hal varakası için bk. EK: 4.

¹⁵³ DİB Arşivi, D: 1923-1918; Sarıkoyunlu, Milli Mücadelede Din Adamları, 2/162; Peker, 1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, 171.

yapmıştır. Bunlardan iki tanesi ikinci kez atanmış, üç tanesi hacr edilerek görevden alınmış, beş tanesinin görevi ise vefat nedeniyle sona ermiştir. Sadece bir tanesi emekli olmuştur. Bunlar içerisinde Mehmed Arif Efendi 25, Abdullah Hilmi Efendi ise 28 yıl ile en uzun görevde kalanlar olmuştur. Müftülerin görevden alınma nedenleri arasında sû-i hal nedeniyle görevden alınmaları öne çıkmıştır. Bir kişi ise görevden alındıktan sonra Sivas'a nefyedilmiştir. Araç kazasında iki müftü görev yapmış, biri istifa, diğeri de vefat nedeniyle görevden ayrılmıştır. Cide ilçesinde ise beş müftü vazife başında bulunmuş, dördünün görevi vefatıyla sona ermiştir, bir kişi ise kurtuluş savaşında Ankara hükümeti ile ters düştüğü için ilçeden ve görevinden uzaklaşmak durumunda kalmıştır. Cide müftüleri uzun süre görev yapmışlardır. Müftü Halil Şevki Efendi 47 yıl, Mehmed Râgıb Efendi 27, Abdüsselam Efendi ise 22 yıl vazife başında kalmıştır. Daday kazasına tek müftü ataması yapılmıştır. İnebolu'da ise üç müftü görev yapmış, bunlardan Emrullah Hakkı Efendi 36, Ahmed Hamdi Efendi 22 yıl vazife başında kalmıştır. Küre kazasına dört müftü ataması gerçekleşmiştir. Bunlardan Halil Efendi, sû-i halinden dolayı halkın yoğun şikâyeti üzerine hacr edildikten sonra ikinci kez göreve getirilmiş, iki dönemde toplamda 21 sene ile en uzun süre vazife başında kalan olmuştur. Taşköprü kazasında toplam 10 müftünün ataması yapılmıştır. Bunlarda Ahmed Rıza Efendi ve Hüseyin Efendi 24 yıl içerisinde üçer kez birbirlerinin yerine atanıp görevden alınmışlardır. Bu durum iki müftü arasında bir çekişme ve rekabetin olduğunu göstermektedir. Mehmed Arif Efendi ise ilkinde istifa nedeniyle görevden ayrılmış, ikincisinde de vefatıyla görevi son bulmuştur. Mehmed Arif Efendi 26, Çaylızâde Emin Efendi ise 28 yıl ile en fazla görev başında kalan müftü olmuşlardır. Tosya vilayet merkezi ve ilçeler içerisinde 16 atamayla en fazla müftü atamasının olduğu yer olmuştur. Bunlar içerisinde iki kişi ikinci kez göreve atanmış, Şeyh Halil Efendi ise 45 yıl gibi çok uzun bir süre görev yaparak 50 müftü içerisinde en uzun görevde kalan kişilerden olmuştur.

Müftülerin görevden ayrılma nedenleri arasında farklı gerekçeler göze çarpmaktadır. Sû-i hal nedeniyle hacr edilme bu gerekçeler arasında ilk başta gelmektedir. Diğer gerekçeler arasında istifa ve azil bulunmakla birlikte en fazla neden vefattır. Şeri hükümlere aykırılık, sağlık sorunları, ahali ile uyumsuzluk, adem-i ehliyet, yaşlılık, illet-i mizaç gibi sebeplerin müftülerin hacr edilme sebeplerinden olduğu anlaşılmaktadır. Müftülerinden dört tanesi farklı nedenlerle sürgüne maruz kalmışlardır. Kastamonu Müftüsü Mehmed Arif Efendi, sû-i hal gerekçesiyle Bolu'ya, Mehmed Said Efendi, aynı nedenle Sivas'a, Tosya Müftüsü İsmail Efendi yine aynı gerekçe ile Niğde'ye ve Tosya Müftüsü İsmail Zühdü Efendi, bazı eşkıya hadiselerine karıştığı gerekçesiyle Ankara'ya sürgün edilmiştir. Müftüler içerisinde telif eser ortaya koyan bir isim tespit edilememiştir.

Toplumun dini liderleri konumunda olan müftüler, toplumsal olaylar ve umumun menfaatini ilgilendiren konularda toplumun önünde yer alarak önderlik etmekten geri durmamışlardır. Özellikle Milli Mücadele'de Kastamonu ve kazalarında görev yapan müftülerin her zaman en ön safta yer aldıkları ortaya çıkmıştır. Kastamonu Müftüsü Osman Nûri Efendi, Araç Müftüsü Hasan Taksin Efendi, Daday müftüsü Mehmed Rüşdü

Efendi, İnebolu Müftüsü Ahmed Hamdi Efendi, Taşköprü Müftüsü Çaylızâde Emin Efendi ve Tosya Müftüsü Mehmed Bahâeddin Efendi istiklal harbinde Kuvay-ı Milliye'nin yanında yer alarak Ankara Müftüsü'nün karşı fetvasına imza atmaktan geri durmamışlardır. Aynı zamanda yeri geldiğinde bizzat cephane taşınmasında yer almışlar, vaaz, sohbet, dua ve coşkulu konuşmalarıyla milli ruhun uyanmasına katkı sunmuşlardır.

Kaynakça | References

- Ahışhalı, Recep. “Ruûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35/272-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Akman, Eyüp. *Belgelerle Araçlı Meşhur Şahsiyetler*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Alvânî, Tâhâ Câbir. *Fıkıh Usûlü*. Trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul: Koba Yayınları, 1992.
- Atâi, Nev'izade Ataulah Efendi (1045/1635). *Hadaikü'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şekaik*. Haz. Dr. Suat Donuk, İstanbul: Elma Basım Yayın ve İletişim, 2017.
- Atar, Fahrettin. “Fetva”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Apaydın, H. Yunus. “Hacir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/513-517. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Aydın, Bilgin& Günalan, Rıfat. “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mevleviyet Kadıları”. 19-34. İstanbul: Prof. Dr. Şevki Nezih Aykut Armağanı, 2011
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü* Haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emîri, Mahmud II. [AE.SMMD.II.]*. No. 18, Gömlek No. 1055; *Üçüncü Ahmed. [AE.SAMD.III.]*. No. 82, Gömlek No. 8275; *Süleyman II [AE.SSÜL.II.]*, No. 4, Gömlek No. 379. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âlî Evrak Odası.]BEO[.* No. 3069, Gömlek No. 230143/2. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âsâfi, Nâme-i Hümayun Defterleri [A.DVNSMHH.d.]*. Defter No. 84, No. 124; 0-359; 80-1127. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet, Adliye [C..ADL]*. No. 23, Gömlek No. 1385; *Maârif. [C.MF]*. No. 120, Gömlek No. 5982. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye, Defterler [DH.SAİDd]*. Defter No. 76, No. 475; Defter No. 19, No. 283. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkâf, Berat [EV.BRT]*. No. 72, Gömlek No. 11. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye, Mektûbâ Kalemî [HR.MKT]*. No. 560, Gömlek No. 26/1; 692 – 37. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayûn [HAT]*. No. 1233, Gömlek No. 48013. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnü'l-Emîn, Tevcîhât [İE.TCT]*. No. 4, Gömlek No. 477. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrâde, Askeri, Meclis-i Vâlâ [BOA, İ.MVL]*. No. 302, Gömlek No. 12344. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti, Tedrîsât-ı İbtidâiye Kalemî [MF.İBT]*. No. 47, Gömlek No. 109. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliye Nezâreti, Emlâk-i Emîriye Müdüriyeti [ML.EEM]*. No. 465, Gömlek No. 38; 508 – 81; 727-31; 728-60; 936-20; *Defterleri [ML.VRD.TMT.d]*. No. 4862, 18. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Meclis-i Vâlâ [MVL]*. No. 456, Gömlek No. 64. *Defterleri [ML.VRD.TMT.d]*. No. 4862, 18. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Mektûbî Kalemî [A.}MKT.MHM]*. No. 412, Gömlek No. 16; 433-77/1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Memur Sicil Zarfları [DH.SAİD.MEM]*. No. 4, Gömlek No. 1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret, Umum Vilâyât Evrâkı [A.}MKT.UM]*. No. 7, Gömlek No. 60/1. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız, Arzuhal Jurnal. [Y.PRK.AZ]*. No. 27, Gömlek No. 12.
- Demircioğlu, M. Ziyaeddin. *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1968.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi. DİB Arşivi, 1923-1413. 1923-1918
- Eraslan, Sadık. *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmiyye: Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009
- İpşirli, Mehmet. "Mahreç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/ 387-388. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm mı, İstanbul Müftüsü mü?". *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*. 24(2015), 147-157.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kaplan, Abdurrahman. *Kurtuluş Savaşının Manevî Reisi Mehmet Rifat Börekçi*. Ankara: Astana Yayınları, 2019.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1128-1129)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 2, No. 5658, 52a-124.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1164--1165)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 44, No. 5681, 103a-176.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1210-1211)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 69, No. 5706, 67a-68b, 150.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1190-1191)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 60, No. 5697, 86b-90.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1227-1228)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 83, No. 5720, 44b-71.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1309-1311)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 147, No. 5784, 1a,- 2.
- Kastamonu Şer'îye Sicil Defteri (1302-1304)*, Meşihat [MŞH.ŞSC.d], Defter No. 140, No. 5777, 22b, 23a, 24b-46;
- Kastamonu Vilayeti Salnâmeleri (KVS) 1286; 1289; 1290; 1291; 129.*, Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası.
- Kılıç, Cihan. *Osmanlı Döneminde Müftülük*. Ankara: Nobel Bilimsel, 2022.
- Kılıç, Cihan. "Osmanlı Devleti'nde Üst Düzey Kadı Atamaları (19. Yüzyılın İlk Yarısı)". *İslami İlimler Dergisi* 18/1 (March 2023), 77-104.
- Köprülüoğlu, Âdem. *Kastamonu Vilayet Gazetesinde Milli Mücadelenin Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- MA, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Sicill-i Ahval [SAİD]*, No. 0177/0009; No. 0177/0010;

- No. 0180/0013; No. 0180/0017; No. 0181/0001; No. 0182/0020; No. 0218/0006; No. 0227/0017; No. 0231/0044.
- MA, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Müftü Defterleri [MD]*, No. 35/1; No. 36/1
- MA, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Taşra Devriye Müderrisleri Defteri [TDMD]*, No. 02307/1.
- MA, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Taşra Medrese ve Müderrisleri Defteri [TMMD]*, No. 02308/1.
- MA, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Taşra Müderrisleri Defteri [TMD]*, No. 02319/1.
- Mardin, Ebü'l-Ula. *Huzur Dersleri*. I-III. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951.
- Mehmed Tahir Efendi, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Ozanoğlu, İhsan. *Kastamonu Kütüğü*. İstanbul; Şirketi Mürettebiye, 1952
- Peker, Nurettin. *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar*. İstanbul: Gün Basımevi, 1955.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye [SNMU]*, 1316/1898. 1. Def'a. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02473.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye [SNMU]*, 1317/1899. 2. Def'a. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02473.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye [SNMU]*, 1318/1900. 3. Def'a. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02473.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye [SNMU]*, 1319/1901. 4. Def'a. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02473.
- Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumiye [SNMU]*, 1321/1903. 6. Def'a. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02473.
- Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu [SVK]*, 1. Def'a. 1286/1869. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02451.
- Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu [SVK]*, 4. Def'a. 1289/1872. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02451.
- Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu [SVK]*, 5. Def'a. 1290/1873. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02451
- Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu [SVK]*, 6. Def'a. 1291/1874. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02451.
- Salnâme-i Vilâyet-i Kastamonu [SVK]*, 7. Def'a. 1292/1875. İSAM Kütüphanesi, Osmanlı Salnameleri Veri Tabanı, D02451
- Süslü, Zahir. "Ceceli Müftü İbrahim Efendi ve Manzûm Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Batman: Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri*, 10/1 (2020), 42-57.
- Şahin, İlhan. *Kastamonu*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/ 584-588, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sarıkoynlu, Ali. *Milli Mücadelede Din adamları II*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Basımevi, 1988.

<http://www.kure.gov.tr/ilcemizin-tarihi>(erişim: 16.11.2023)

Yavuz, Mustafa. "Candaroğlu İsmail Bey (1419-1479) ve Medresesi", *Bitlis İslamiyât Dergisi*, V/I (2023), 1-29.

Yavuz, Mustafa. *Kastamonu Medreseleri ve Uleması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023

Zühdi, Mehmed. *Tehassür*. İstanbul: Dersaadet Matbaası, 1308.

Ekler

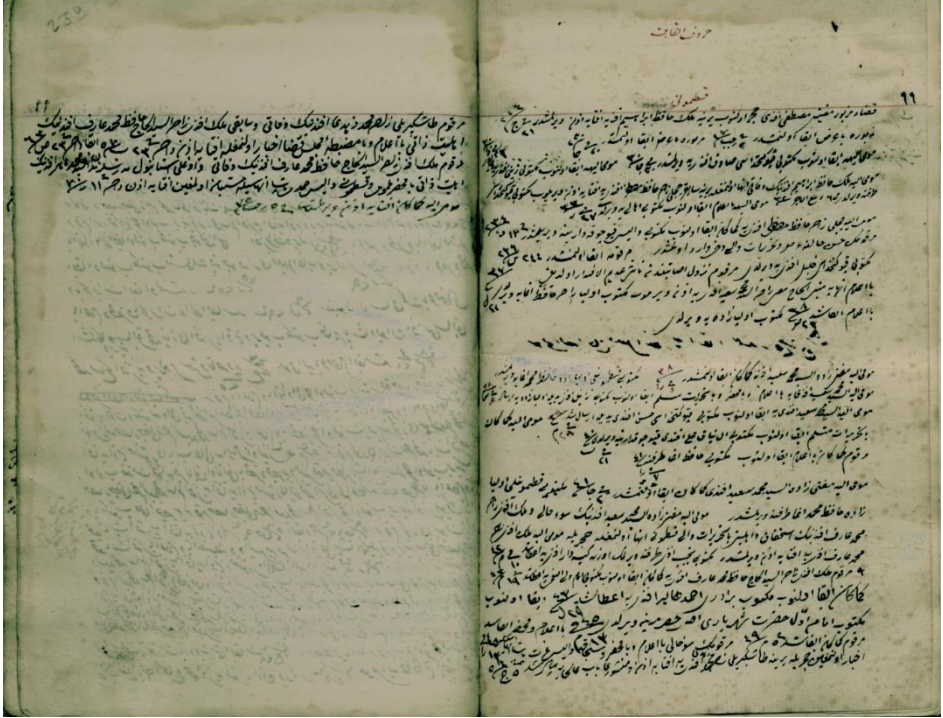
Tablo 9: XIX. Yüzyılın Başından Cumhuriyet Dönemine Kadar Kastamonu Vilayet Merkezi ile Kazalarına Atanan Müftüler, Görev Süreleri ve Görevden Alınma Gerekçeleri ile İlgili Tablo.¹⁵⁴

S. N.	Görev Yeri	Adı	Başlama	Bitiş	Görevden Ayrılış Nedeni
1	Kastamonu	Mustafa Efendi	?	1224/1809	Hacr
	Kastamonu	Mustafa Efendi (2. Defa)	1232/1817	1237/1822	Hacr, Sağlık Sorunları
2	Kastamonu	İbrahim Efendi	1224/1809	1232/1817	Vefat
3	Kastamonu	Mehmed Said Efendi	1237/1822	1242/1826	Hacr, Sû-i hal, Sivas'a Nefy
4	Kastamonu	Mehmed Arif Efendi	1242/1826	1254/1838	Hacr, Sû-i hal, Bolu'ya Nefy
	Kastamonu	Mehmed Arif Efendi (2. Defa)	1257/1841	1270/1854	Vefat
5	Kastamonu	Zühdi Efendi	1254/1838	1257/1841	Vefat
6	Kastamonu	Mehmed Mahir Efendi	1270/1854	1282/1865	Hacr
7	Kastamonu	Abdullah Hilmi Efendi	1282/1865	1311/1893	Vefat
8	Kastamonu	Mehmed Emin Efendi	1311/1893	1327/1909	Vefat
9	Kastamonu	Osman Nûri Efendi	1327/1909	1921	Emekli
10	Araç	Kamil Efendi	1327/1909	1914	İstifa
11	Araç	Hasan Taksin Efendi	1333/1914	1936	Vefat
12	Cide	Mustafa Efendi	?	1218/1804	Vefat
13	Cide	Halil Şevki Efendi	1218/1804	1263/1847	Vefat
14	Cide	Mehmed Râgıb Efendi'	1263/1847	1291/1874	Vefat
15	Cide	Abdüselam Efendi	1291/1874	1315/1897	Vefat
16	Cide	Hüseyin Hâmî Efendi	1315/1897	?	
17	Daday	Mehmed Rüşdü Efendi	1327/1909	1924	Vefat
18	İnebolu	Lütfullah Hilmi Efendi	?	1287/1870	İstifa
19	İnebolu	Emrullah Hakkı Efendi	1287/1870	1324/1906	Vefat
20	İnebolu	Ahmed Hamdi Efendi	1324/1906	1928	Vefat
21	Küre	İsmail Efendi	1229/1814	1236/1821	Vefat
22	Küre	Halil Efendi	1236/1821	1238/1823	Sû-i hal
	Küre	Halil Efendi (2. Defa)	1242/1826	1261/1845	Vefat
23	Küre	Mustafa Efendi'	1238/1823	1242/1826	Hacr
24	Küre	Ahmed Lütfullah Efendi	1261/1845	?	?
25	Taşköprü	Ahmed Rıza Efendi	?	1230/1815	Hacr Sû-i hal
	Taşköprü	Ahmed Rıza Efendi (2. Defa)	1230/1815	1237/1822	Hacr

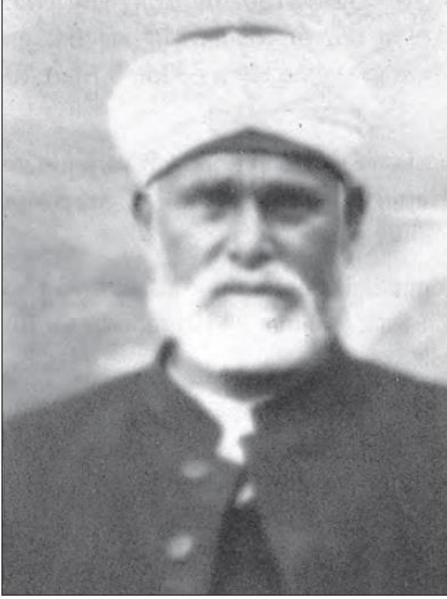
¹⁵⁴ MA, MD, 35/1, s. 131, 213, 216, 239, 288; MA, MD, 36/1, s. 20, 81, 176, 263, 266, 296, 354.

	Taşköprü	Ahmed Rıza Efendi (3. Defa)	1238/1822	1248/1832	Vefat
26	Taşköprü	Hüseyin Efendi	1230/1815	1230/1815	Hacr Şeri Hükümlere Aykırılık
	Taşköprü	Hüseyin Efendi (2. Defa)	1237/1822	1238/1822	Hacr Sû-i hal
	Taşköprü	Hüseyin Efendi (3. Defa)	1248/1832	1254/1839	İstifa, Sağlık Sorunları
27	Taşköprü	Ahmed Zeynî Efendi	1254/1839	1255/1839	Hacr
28	Taşköprü	Hüseyin Hilmi Efendi	1255/1839	1257/1841	Vefat
29	Taşköprü	Hasan Vehbi Efendi	1257/1841	1267/1851	Vefat
30	Taşköprü	Mustafa Şükrü Efendi	1267/1851	1271/1854	Hacr, Ahali ile Uyumsuzluk
31	Taşköprü	Mustafa Nazif Efendi	1271/1854	1280/1864	Vefat
32	Taşköprü	Mehmed Arif Efendi	1280/1865	1287/1870	İstifa
	Taşköprü	Mehmed Arif Efendi (2. Defa)	1289/1872	1311/1893	Vefat
33	Taşköprü	Hafız Mehmed Efendi	1287/1870	1289/ 1872	Azli, Muğayir-i Nizam Hareket
34	Taşköprü	Çaylızâde Emin Efendi	1311/1893	1921	Vefat
35	Tosya	Hacı Ömer Efendi	_	1226/1812	Vefat
36	Tosya	Mehmed Efendi	1226/1812	1229/1814	Vefat
37	Tosya	Mustafa Efendi	1229/1814	1230/1815	Hacr, Ademi Ehliyet
38	Tosya	İsmail Efendi	1230/1815	1238/1823	Hacr, Sû-i hal Niğde'ye Nefy
39	Tosya	Mehmed Necib Efendi	1238/1823	1240/1824	Hacr
40	Tosya	Mehmed Hâlis Efendi'	1240/1824	1244/1828	Hacr
41	Tosya	İsmail Zühdü Efendi	1244/1828	1246/1830	Hacr, Ankara'ya Nefy
42	Tosya	İsmail Hilmi Efendi	1246/1830	1251/1836	Vefat
43	Tosya	Mustafa Nef'i Efendi	1251/1836	1256/1840	Hacr
44	Tosya	Zeynelabidin Efendi	1256/1840	1259/1844	Hacr
	Tosya	Zeynelabidin Efendi (2. Defa)	1262/1846	1263/1847	Hacr
45	Tosya	Ahmed Râzî Efendi	1259/1844	1262/1846	Hacr
	Tosya	Ahmed Râzî Efendi (2. Defa)	1263/1847	1264/1848	İstifa, illet-i Mizaç Mülâsebesi
46	Tosya	Mustafa Efendi	1264/1848	1276/1860	İstifa, Yaşlılık nedeniyle
47	Tosya	Vanizâde Mehmed Efendi	1276/1860	1279/1863	Vefat
48	Tosya	Mustafa Hilmi Efendi	1279/1863	1282/1865	İstifa
49	Tosya	Şeyh Halil Efendi	1282/1865	1328/1910	Vefat
50	Tosya	Mehmed Bahâeddin Efendi	1328/1910	1928	Vefat

EK 1: Meşihat Arşivi 35/1 numaralı defterde yer alan Kastamonu müftüleri.¹⁵⁵

Şekil 1: Araç Müftüsü Hasan Tahsin Efendi'nin fotoğrafı.¹⁵⁷

Şekil 2: Daday Müftüsü Mehmed Rüşdü Efendi'nin fotoğrafı.¹⁵⁸

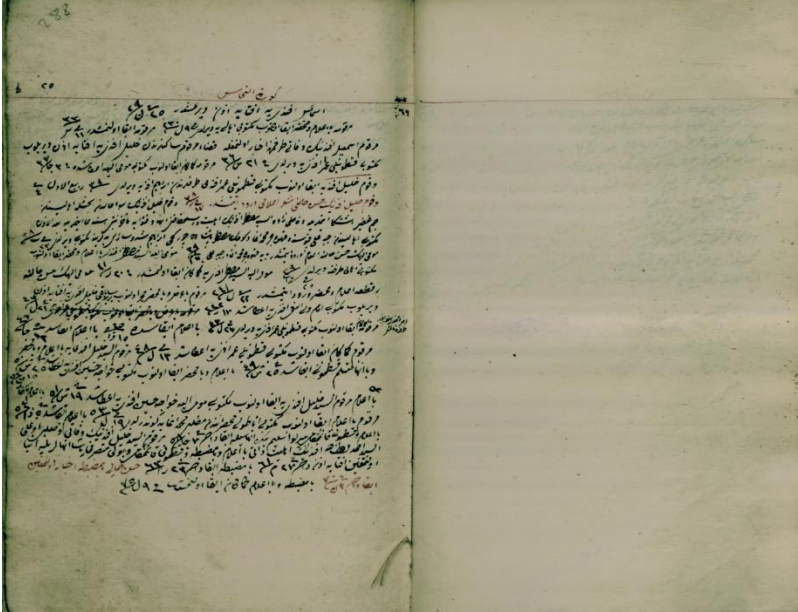
¹⁵⁷ Ali Sankoyunlu. *Milli Mücadelede Din Adamları*. 2/163.

¹⁵⁸ Sankoyunlu. *Milli Mücadelede Din Adamları*. 2/159.

Şekil 3: İnebolu Müftüsü Ahmed Hamdi Efendi'nin fotoğrafı.¹⁵⁹

EK 3: Meşihat Arşivi 35/1 numaralı defterde yer alan Küre müftüleri.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Sarıkoyuncu. *Milli Mücadelede Din Adamları*. 2/157.

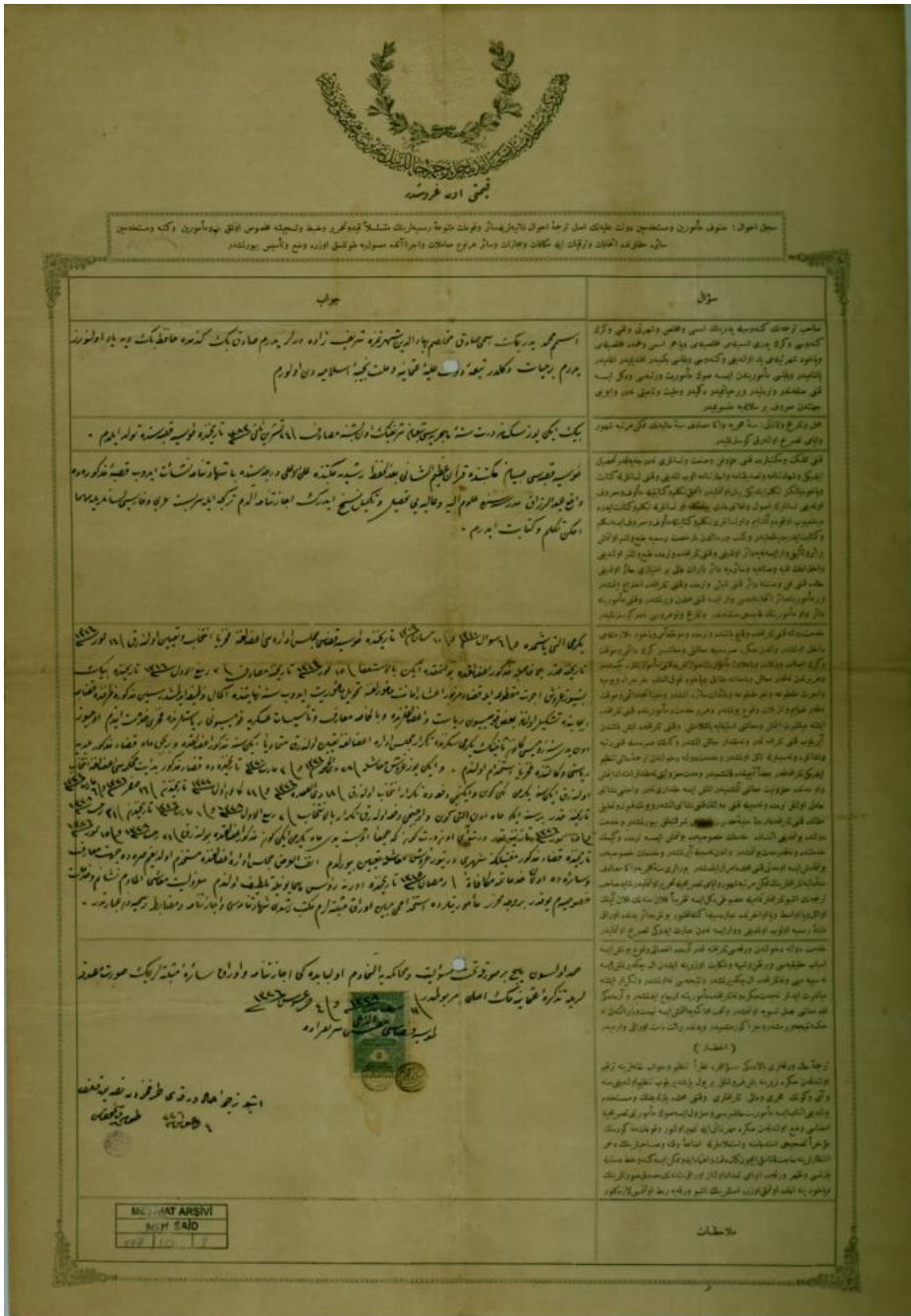
¹⁶⁰ MA, MD, No. 35/1, 288.

Şekil 4: Taşköprü Müftüsü Mehmed Emin Efendi'nin fotoğrafı.¹⁶¹

¹⁶¹ Ali Sarıkoyuncu. *Milli Mücadelede Din Adamları*. 2/ 153.

EK 4: Tosya Müftüsü Mehmed Bahâeddin Efendi'nin tercüme-i hal varakası.¹⁶²

¹⁶² MA, SAİD, No. 177/10, 1.